

MAGYAR NÖVÉNYTANI LAPOK

SZERKESZTI ÉS KIADJA

KANITZ ÁGOST.

II. ÉVF. 20. SZ.

1878. AUGUSTUS.

TARTALOM: PARLATORE FÜLÖP. Emlékezésed HAYNALD. — Halál-
zások. — Kinevezések. — Nyilvános intézetek.

PARLATORE FÜLÖP.

EMLEKBSZÉD, MELYET ÍRT S A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA 1878.
JUNIUS 16-KI KÖZÜLÉSÉN KIVONATOSAN FÖLÖLVASOTT

DR. HAYNALD LAJOS,

kalocsai és bácsi érsek és magyar tud. akad. igazgató
és tiszteletbeli tag.

PARLATORE FÜLÖPnek, a mult évi kisasszonyhó 9-én Fló-
rencben elhunyt hírneves növénytudósnak, Akademiánk kül-
földi tagjának emlékezetét akarja ezen tudós társaság ma dics-
beszéddel megünnepelni.

Azon tizenkét táblán, melyek Rómának, a világ uralko-
dójának, irott törvényeit a Forum legjelentékenyebb helyén
a Rostrumoktól nevezett szószerk közelében fölállítva hirdet-
ték, CICERONAK (de legib. L. II. c. 24) tanúsága szerint az is
vala írva: „Honoratorum Virorum laudes in concione memo-
rator;” — „a tiszteletreméltó férfiak dicsérete a népgyü-
lekezetekben hirdettessék.” Mély bölcsességgel hagyták meg
ezt a világtörténet legnagyobb nemzetének törvényhozói, mert
midőn a közmegtisztelés dicskoszorut fűz a kiváló érdemek
és jelességek emlékezetének: egyszersmind utánzandó példány-
képeket állít föl és buzdítólag hat az élőkre, hogy támadjanak
és szaporodjanak a nagy elhunytakhoz méltó utódok, az
Isten, a tudomány, az emberiség, a haza szolgálatjában meg-
dicsőültek Pantheonjának népésítésére. — Róma nagy fiai ne-
velésére, világnagyságának eszközlésére kétségkívül e törvény
is hatalmas befolyással volt.

A magyar nemzet tudományos Akademiájának törvény-
szabta szokása is ugy hozza magával, hogy a kiket — még

idegen nemzetek fiai közül is — tudományos működésöknek akademiailag elismert kitűnőségénél fogva kebelébe fogadott, s kik így az emberi jelesség méltánylásának semmi válaszfalakat nem ismerő solidaritása folytán mieinkké lettek: azok érdemeinek és erényeinek dicsőítése hangozzék friss sirjok fölött gyülekezeteinkben. Hogy ennek PARLATORE iránt eszköze legyenek: megtisztelő fölhívást vevén, jóllehet sok okoknál fogva inkább ohajtottam volna, hogy a kitűnő tudósnak avatottabb dicsőítője adjon, mégis, mint az elhunynak tisztelő barátja, szívesen hódoltam a diszes megbagyásnak. De midőn a tekintetes Akademia emlékbeszédemet nem szokás szerint szorosabb akadémiai körben, hanem ezen évi tünnepegy különböző állásu, koru és nemű vendégei*) fényes gyülekezetében ohajtá olvasgatni, méltán haboztam volna, hogy eme különösen megtisztelő kivánságnak megfeleljek, ha PARLATORE-ben a tudományok jeles fölkenjtjének kimagasló tulajdonai emberi életének egyéb viszonyaira nézve, mint ez gyakran megtörténik, eltörpítőleg hatottak volna, — ha ő csak mint a rideg tudományosság száraz megtestesülése állana előttünk, s nem nyujtana mind tudományos törekvéseinek a gyakorlati élet sokféle érdekeire való meleg vonatkozása által, mind az Isten, a fejedelem, a haza, a család iránt hiven megőrzött kegyeletének szép jelenségeivel tágasb körökben is gyönyörködtető képet, — ha a virágok ezen kedves emberének élete nem terülne ki előttünk mint egy a nemes tulajdonok, a szentkegyeletok, a hazafiai és családi erények gazdag virányával ékeskedő mező, melynek virágbőségeből talán gyöngé tehetségemnek is fog sikerülni tisztelt hallgatóim számára egy-egy illatos csokrot fűzhetni, s így a kedves elhunythoz méltó módon megkoszoruzván a friss sirja fölött fölállított emlékoszlopot, Önök lelkéhez, szívéhez is közelebb állítani PARLATORET a tudóst, a hazafit, a fejedelem kegyeltjét, a családapát, — de közelebb állítani vele és benne a szeretetreméltó tudósban a kiválóan scientia amabilis-nek, az az: szeretetreméltó tudománynak nevezett növénytudományt is.

PARLATORE FÜLÖP született Palermóban 1816. aug. 8-án. Atyja a messinai PARTI hercegi ház egy ágától származott, de családi csapások következtében szerény vagyoni állapotba jutott PARLATORE PÉTER vala, anyja pedig CASTELLI MARIANNA pa-

*) Ezen körtemény kívánta, de egyszerűségi magyarázza s igazolja is azon inkább népszerű módot, mely szerint ez emlékbeszédet kidolgoztam, tartalmának nagy részét és kitérésit.

Iermói nemes család sarjadéka, gondos, széplelkű szülők, kik a tehetséges gyermeket vallásosan, a tudományok és tiszta erkölcs szeretetében nevelték. Fülöp Palermo egyik legjelesb intézetében fényes sikerrel végezte klasszikus, bölcsészeti és természettudományi tanulmányait; majd az egyetem orvostudományi osztályában anatómiai tankészítményeivel kitűnt, miért is 1837-ben orvostudori rangra emeltetvén, előbb az egyetemi prosectornak, később pedig a híres GORGONE tanárnak segédjévé — bonctani bekebelezett tanítói címmel — rendeltetett. Ez időből származnak az emberi ébrény (embryo) szerveinek általa előállított finom tankészítményei, különböző szabálytalanságok és kórjelenségek körül tett észleletei és a NICOLETTIVEL együtt 1834-ben irt munkája az emberi szemnek savóhártájáról.

De a holt testekkel való foglalkozásának különben is kényesebb egészségi állapotjára káros befolyása és nyugtalanítólag makacs köhögése következtében azon orvosi tanácsot kapta, hogy bonctani tanulmányait elhagyva, falusi szabad levegőben tartózkodjék. Így lett ő kizáróan botanikussá hegyet völgyet bejárva és szorgalmasan fölhasználva szabad idejét már azelőtt megkezdett növénytanulmányai öregbítésére. Eredményes kirándulásait előbb magánosan, később a Sicilia újabb és ritkább növényei fölött tett tanulmányai által híressé vált BARÓ BIVONA ANTAL-lal Palermo környékén s Sicilia egyéb részeiben tetemesen szaporitá növénygyűjteményét, s az eleven növényeken tett tapasztalatait a tudományos munkálkodásának megismertetése végett alapított „l'Occhio“ című lapban, valamint időjártáival több kisebb nagyobb dolgozataiban adta a tudós világ elé.

De e szép működésében egy időre megakasztá őt a gyászos emlékezetű Cholera-járvány, mely 1837-ben rontván be hazájába a nemes lelkű férfút arra bírta, hogy kedvenc tudománya virágos útjairól lelépve a szenvedő emberiséget szolgálja orvosi ügyességével. Fáradozott nemesen, üdvösen; de a rettenetes betegség, mely Palermo városában naponkint körülbelül 2000 áldozatot kivánt, szive táján érte őt is, szülővárosának halottjai között siratá édes atyját, — miután már 10 évvel hamarabb édes anyja sirja fölött gyászolt. Megszűnven a járvány dühöngni, PARLATORE visszatért növénytudományához és Palermo összes vidékét szorgalmasan átkutatván, észleletei eredményét 1838-ban „Flora Panormitana“ című művében kezdte közzétenni.

De tudásvágyát Siciliának korlátolt határai ki nem elégitették; nem talált ott sem elegendő könyveket, sem férfia-

kát, kik képesek lettek volna neki a tudományhoz vezető valódi utat megmutatni; különben is szülővárosában tudománya terén állandó alkalmazáshoz reménye nem vala. Tapasztalta ugyanis, (mi azonban nemcsak Siciliában szokott történni,) hogy a scientia amabilis fölkenntjeinek nagyja apraja gyakran megelégszik avval, ha tudományuk amabilis, egymásközötti viszonyukban e címre szert tenni nem ohajtanak. S míg éledelegve gyönyörködnek kedves virágjaikban: amabilis tudományi kollégáikat, hol szerét tehetik, épen nem amabilis módon érintgetik, — kétségkívül csak azért, hogy a sok tudományi édességet a társaséleti keserítésekkel egyensúlyozzák. Meglehet ugyan, hogy PARLATORE, ki a növénytudománynak hazájában az időszerinti előadási módjával épen nem vala megelégedve, ez iránt helyes, tudományos észrevételeit el nem hallgatta. Ugyanis Sicilia akkori botanikusai megelégedtek avval, ha LINNÉ rendszere szerint szárazon előadva tanukat a növénytani műnyelv kifejezéseinek halmazát sajátították el tanítványaikkal; de az ily eljárás távol vala attól, hogy PARLATORE tudásvágyát kielégítse, ki nemcsak a növény nevét, hanem természetét is és főleg szerveinek működését ismerni ohajtá. Meglehet, mondom, hogy ő ez iránt nyilatkozott, de minden irataiból kimosolygó finom modora és a még saját kedvenc nézeteivel ellenkező tudósok fölemlítésekor is érdemelismerő kiméletessége kezeskednek arról, hogy a növénytani előadási módszere iránt való ohajainak kifejezésében tartózkodott mindentől, mi a hivatalos állásu növénytudósokat sérthette volna. S mégis kiméletlenül bátorították a szellemileg magasra törő, az újabb tudomány vívmányait értékesíteni igyekvő fiatal tudóst. Érezte ő ezt, anélkül hogy hasonlót hasonlóval fizessen vissza; kétségkívül a nagy mesternek LINNÉnek elveit tartván szem előtt, ki gyönyörűen mondja, nem csak siciliai botanikusok okulására, a következőket: „Elleneseimnek nyilait ellenök soha vissza nem háritottam, a legélesebb szitkokat, „gyanusításokat, gáncsolódásokat nyugodt lélekkel türtem. Hasonlóval visszafizetni nekik szokásaim nem engedik. Hátralevő napjaimat nyugodtan hasznosabb észlelésekkel töltendem. A természet dolgai ugyanis azonsaját előjoggal bírnak, hogy a köröttök elkövetett hibák bárkitől is hiába védetnek, s az észleleteken alapuló igazságok az egész tudós világtól el nem titkoltathatnak; — biráku felhivom a késő unokákat.

„Pascitur in vivis livor post fata quiescit

„Tam suus ex merito quemque tuetur honos.“¹⁾

¹⁾ LINNÉ „Species plantarum“ Upsaliae, 1753. et 1762. praefatio.

De nem mindenki bir LINNÉ békeszerető szellemével. PARLATORE keserü tapasztalotakat tett e téren. Miért is békében élni és a tudományban haladni ohajtván, hazáját elhagyni kénytelen leve: 1840-ben a madoniai gazdag virányu hegyekben tett még egy kirándulása után vela dedit ventis és Olaszhon szárazföldre jutott, hol a rákövetkező telet és tavaszt tágasb hazája főbb városai látogatása, sok nevezetes férfakkal és különösen botanikusokkal való ismerkedése és gazdag növénygyűjtései által eredményesítvén, a híres DE CANDOLLE meghívására, ki őt *Prodromusa* ²⁾ kiadásában munkatársul nyerni ohajtá, Genfbe ment. A megtisztelő munkarészt akkor elvállalni PARLATORE ugyan hajlandó nem volt, de legújabb időben azon korszakalkotó munka számára a *Gnetaceák* és *Tobzosok* jeles leírását készségesen szolgáltatta. Genfből Párisba jutván, több kitünő növénytudóssal megismerkedett, és szorosabb, sőt nagy következményű összeköttetésbe lépett az angol WEBB-el, kinek mind a kanariai szigetekről ³⁾, mind később a Cap-Verdei szigetekről ⁴⁾ készített munkája számára a *Füveknek* és *Ernyősöknek* leírását adta. Párisi ezen tartózkodása alatt készültek PARLATOREnek néhány kisebb növényleíratí munkái, — de különösen basznossá vált az reá nézve a természetrajzból, a természettanból és az orvostan különböző ágaiból a Jardin des Plantes, a Sorbonne, a Collége de France és az École de Médecine-ben jeles tanároktól — közötttök Sr. HILAIRE AGOSTONTól, GAUDICHAUD-tól és RICHARDTól — hallgatott előadások és a párisi növénytani gyűjteményben és kertben tett kutatásai folytán. Ősz táján Londonba ment, s az ottani tudósokkal való ismerkedése után ismét visszatérve Párisba egy külterjemére nézve csekélynek látszó irata által hatalmas befolyást gyakorolt mind tulajdon életsorsára, mind a növénytudomány, sőt minden tudományosság előmozdítására hazájában.

Ugyanis a tudományok mezején mutatkozó élénk mozgalom egyesité az idő szeriat hazájának birneves természet-tudósait, kik, mint a MUSIGNANOI HERCEG, GIORGIONI, SAVI, BUFALINI, AMICI, stb. évi gyülekezetekben közös működéssel fejlesztendők a tudományt, 1839-ben először találkoztak Pisában, 1840-ben Turinban, 1841-ben pedig a harmadik Congressusra Flórencben. PARLATORE ekkor Párisban vala. De szellemben közötttök kivánt lenni; egy emlékiratot intézett tehát a Con-

²⁾ *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis. Parisiis, 1824—1872.*

³⁾ *Histoire naturelle des Iles Canaries. Paris, 1836—1850.*

⁴⁾ „*Spicilegia Gorgonea*“ London, 1849.

gressus növénytani osztályához,⁵⁾ kimutatandó mennyire szükséges, hogy a növény- szerv- s élettan, a növény-földrajz és a növényvilág természeteti rendszere tanulmányoztassanak; e végre pedig mind a honi, mind a szomszéd s távolabb országi flóra ismerete előmozdítottassék, növénytani utazásokra menjenek a tudósok, monographiákban fejtegetssék egyes családok és nemek természetét, jellegoit (charactereit), — de különösen a külföldi, névszerint a bécsi, berlini, párisi, londoni világ-herbariumok példájára egy olasz központi növénygyűjteményt állítsanak azon földön, melyen egykoron CESALPINO szerencsés kézzel vázolta a növényosztályozás tudományos módszerét, MALPIGHI MARCEL és AMICI JÁNOS géniusza pedig a növény-szerv- és élettan fejlesztésében fényeskedett. — Főszó- lalása a Congressus által nagy lelkesedéssel fogadtatván s a minden haladási eszmét nagylelkű áldozatkészséggel föl- karolni tudó II. LIPÓR NAGYHERCEG jóváhagyását nyervén a köz- ponti herbarium alapítása elhatározottat, helyiséget számá- ra a természettani és természetrajzi muzeum épületében a fejedelem adott, sőt mellé 1842-ben növénytani tanszéket ál- lítván, erre valamint a muzeumi növénykert igazgatására a híres HUMBOLDT pártolása folytán is PARLATORET hívta meg. Ezen állomásában a politikai dolgok változása érintetlenül hagyá a köztisztelőben részesült tudóst; sőt 1859-iki és 1868-iki ki- rályi rendeletek abban őt megerősíték.

Egyik tanítványa, később hivataltársa — a derék D' AN- CONA tanár⁶⁾ — lelkesedéssel emlékezik könnyű és ékes elő- adásaiban kiöntött tudománygazdagságáról, mely díszes hallga- tóságot gyűjtött Flórenc legműveltebb osztályából a fiatal ta- nár köré, hathatósan terjesztvén Flóra ékes gyermekeinek sze- retetét, a polgárisult nemzeteknél a finomabb ízlés és emel- kedettebb műveltség ezen egyik kétségtelen jelét.

Irodalmi működésében bámulatos sokoldalúságot mély tu- dományossággal és irányadó új eszmékkel párosított; miért is méltán alkalmazhatom rá, a mivel ő maga a nagynevű an- gol növénytudóst BROWN ROBERTET fölötte tartott emlékezésé- dében dicsőíté, hogy t. i. „nem volt a növénytanak oly ága,

⁵⁾ „Sulla botanica in Italia e sulla necessità di formare un erbario generale in Firenze. Discorso diretto ai botanici radunati nel terzo Congresso italiano, da FILIPPO PARLATORE Dre Professore ag- giunto e Settore di anatomia nella reale Università di Palermo.“ Parigi, de Lacombe, 1841.

⁶⁾ *Bullettino della R. Società Toscana di Orticultura.* 1877. Sett. 262. I.

„melyre tanulmányait nem irányozta, melyet nevezetesen nem „fejlesztett volna észrevételeivel és fölfödözéseivel.“

A muzeumi növénykert gyönyörűen díszlett gondos vezetése mellett és sikertbiztosító segédeszközzül szolgált a növények ismeretének terjesztésére, tenyésztésök megkedveltésére; — körülbelül 800 fajjal vette azt át PARLATORE 1841-ben és 11,000-rel hagyta hátra utódjának.

De nyugodni nem tudó lelkét mind ezen fényes működése ki nem elégíté. Ott vala mindenhol, hol a tudomány előmozdítása által Olaszhon dicsőségét eszközölhetette; — és pedig működése és érdemeinek méltánylása folytán mindenütt első sorban. 1852-ben megalakulván a kertészet és gyümölcs-termelés céljaira a fiórenci „Società di Orticoltura Toscana“ annak majdnem kezdettől fogva elnöke lön s halálaig mindenkor új választás által az is maradt. Nem ok, nem haszon nélkül. Magam is szemléltem 1874-ben az ezen társulat által intézett nemzetközi botanikus Congressus s egy úttal virág- és gyümölcs-kiállítás fényes sikerében PARLATORE munkásságának eredményeit, az általa lelkesült fiórenci virágtermelés bájos csodáit, az egész művelt világ minden országai egybe sereglett növénytudósainak iránta való nagy tiszteletét, melyet a nagyszerű gyülekezet az akkor is betegszobához kötött főelnöke (PARLATORE) iránt küldöttséggé alakult többi elnökei által kifejezett s melynek tolmácsává elnöktársaim bizalma az én tollamat tette.

Ezen időtől mindinkább hanyatlott egészsége. A rákövetkező évben roskadozó állapotban láttam a kedves férfit; ki azonban így sem engedé munkásságában megzavartatni magát, — és betegsége dacára egy növény-földrajzi értekezéssel, *) egy a vízi növények szervtanába vágó dolgozattal, és „Flora italiana“ című nagy művének folytatásával foglalkozott; — legujabban pedig a toskáuai kertészeti társulatnak a párisi világkiállításon fényes képviseltetését szokott buzgóságával előkészíté. De teljes épségre többé nem üdült. 1877-ben a több évek óta a szabad levegőtől egészen elszokott, a zárt szobákban túlmelegen öltözködő beteg híjában keresett Susa kedves hegyi levegőjében könnyebbülést; lázas állapotja onnan is visszakényszeríté Flórencebe, hol szeptember 9-én rövid végszenvedés után agyszélelhűdésben jobb-

*) Ez a GRISELACH „Die Pflanzendecke der Erde“ klassikus munkájának TCHIHATCHEFF által készített francia kiadásához írt s Olaszország növényföldrajzi viszonyait föltüntető függelék.

létre átszenderült. — Hült tetemei az Ema melletti San-Felice temetőben nyugsznak.

Márvány-mellszobrát a fiórenci Società di Orticultura Toscana saját kertjében, Palermo városa pedig a helyi növénytani kertben állíttatja föl; ez azon fölülr városi könyvtárát olajfestményü arcképével díszitendi.

Kitünő tudományosságát Európának s Amerikának számra nézve száz akademiája, természettani, orvostani, természettudományi, földrajzi és földműveléstani társulatai méltatták tagsági díszoklevélre; — sokoldalú érdemeit tizenegy hatalmaság 15 rendjel adományozásával ismerte el.

Az eddig mondottakban rövid életírását — többnyire derék özvegyétől nyert szives értesítések és irományok, ⁸⁾ de egyszersmind tulajdon tapasztalataim és PARLATOREVEL való több évi levelezésem nyomán — előadván, áttérek élte és működése jelentőségének méltatására.

A szellemi tehetségek miveltsége, a tudomány nemcsak cél önmagában, hanem az egyszersmind észszel és szabad akarattal fölruházott ember általános haladásának, tökélyesedésének eszköze s hathatós előmozdítója is. Hol ész, érzet és akarat öszhangzólag fejlődnek, művelődnek: ott az ember eszmeképe az egyénben teljesezni indul. S vajmi jól esik látni, hogy a kit tudományos haladása embertársai fölé emelt, annak egész valójában sugárzik a jellem, a nemes akarat, az erkölcsi szépség, a haza szeretete, a magasb érdekek iránt való kegyelet, a családi élet szépsége és boldogsága.

Ha a nemzetek életében körültekintünk, csak a nem rég multból is szívrendítő bizonyítékait tudnók felhozni annak, hogy az óriási tudományos képzettség sem óv meg gyakran nagy tévedésektől és gyászos végre vezető súlyedéstől. De vádolni nem akarunk senkit, hol az ellenkezőnek fényes példája áll ma előttünk. Nem én magam — mint az elhunynak egyik őszinte barátja — szólok így, így érzettek mindnyájan, kik ismerték. Elöttem fekszik a hírneves „Revue botanique“ szerkesztőjének s egy kitünő francia növénytan szerzőjének DUCHATRE-nak magánlevele, melyben miután PARLATORE halálá-

⁸⁾ Ezek között: „Rapporto generale degli Studj academici dell' „anno 1877. letto dal Dr TOMMASO TOMMASI nella Società medico-fisica Fiorentina . . il 17. GENNAIO 1878.“ PARLATORE fölötti emlékbeszéddel. — „FILIPPO PARLATORE. Da ANTONIO MANGANOTTI. Estratto „dalla Gazzetta di Mantova del 18. Sett. 1877.“ — „D' ANCONA tanár-nak emlékbeszéde. Bullettino della R. Società Toscana di Orticultura 1877.“

nak hírét vevé, így ömledezik: „nemesak kitűnő tudós vala ő, ki hazájának díszére vált, hanem a legjobb emberek egyike, kit ha valaki csak futólag is látott, benne a szívnek és észnek ajándokait egyaránt méliányolni kényszerült.“ A jeles francia tudós által így dicsőített férfiú kitűnő tulajdonai között fönttündöklött vallásossága.

Ő a tudomány embere volt, gondolkodó, buvárló fő; de nem olyan, ki a küljelenségek fölött a lét magasabb szellemi föltételeit s céljait feledte volna; ő Isten műveit éles észszel vizsgálta, elemezte, viszonylásaikban tanulmányozta,—de a mű fölött a művészt nem veszté el szem elől.

Kit egész életén át nemcsak szaktudományának minden ágában munkás nyugtalansággal vizsgálódní, hanem ezen tudománynak az összes emberi tudathoz való viszonyát s abba szerves beilleszkedését tanulmányozni látjuk: annak ezen nyughatatlan működése közepette teljes megnyugvását a minden lények és minden tudomány kútfejében, és innen eredő boldogságát jótékony érzettel tapasztaljuk. Tudományos fejtegetéseibe mindenkor szépen belefűzi ő ezt. Példa okáért midőn ily című értekezésében: „Come possa considerarsi la botanica nello stato attuale delle scienze naturali,“ (Firenze 1842. 31. 32. 33. ll.) előre küldé, mint ismétlik a fölsőbb növények szervezetökben az alsóbb növények folytatólagos fejlődését, mint mutatják föl magukban az alsóbb állatok egy bizonyos pontig az alsóbb növények típusait, mint kezdődnek a növények és állatok két sorai párhuzamosan, de mig egyike t. i. a növényeké egy bizonyos határnál tökéletlen marad, akkor a másik t. i. az állatoké tovább haladva új szerveket és új működéseket, az érzelmiséget és mozgóságot (la motilità) veszi föl magába: így fejezi be okoskodását: „Az ember ismétli az állatokat és mint állat a növényeket, azaz minden szerves lényeket, pedig a legtökéletesb módon; ő áll a szerves teremtmények sorának élén, ő az Istentől intézett teremtésnek célja! Évvel mutatja ki a tudomány mire a hit tanít.“⁹⁾

⁹⁾ Mintha magát a tudomány nagy mesterét LINNÉ-t hallottuk volna szólni; ki, mint számtalan más helyen, úgy „Species Plantarum“ művének előszavában is, virágos tudománya élvezetében hangoztatja magas emelkedésű eszméit mondván: „Homo sui conscius observat mundum, omnipotentis theatrum, undique adornatum summis omniscaie sapientiae miraculis, — se vero in hunc tanquam hospitem introductum, ut hisce deliciis sese delectando magnificentiam Domini agnoscat. Indignus profecto is censendus hospes, qui, pecoris instar, tantum gulae inservit, nec magnalia possessoris intueri atque aestimare novit.“ Conf. Codex bot. Linn. Lipsiae ed. RICHTER. 1835. 18. l.

Nem ritka PARÁTORÉ munkáiban az ily jóltevő szellemi föl-
emelkedés. S mit életében szíve vallott, szája, tolla hirdetett:
vallásos meggyőződését végrendeletében is megható szavakkal
tolmácsolta. — Ő tudott és hitt; nem kényszerült tehát a ked-
ves költőnél, TIÉDGE-nél¹⁰⁾ panaszkodó tudós kételkedővel föl-
jajdulni:

„O des Lichtes, das den Glauben ärmer
„Und die Weisheit doch nicht reicher macht!
„Stolze Weisheit! durftest du mir's rauben,
„Das erhabene, stille Seelenglück?
„Nimm was du mir gabst; nur meinen Glauben,
„Meine Hoffnung nur gib mir zurück.“

Nem így ő; őt a komoly kutatással szerzett tudomány
hitében koldussá nem tette; bírta egész tudományát s erősen
tartotta; de bírta egész boldogító hitét is; egyet a másik-
ért áruba bocsátani nem kényszerült; s nehéz megpróbáltatá-
sának napjaiban, midőn hosszú és fájdalmas betegség kínzá,
szerencsés volt, mint személyesen tapasztalám, egyaránt gyö-
nyörködni tudományában és Istenbe vetett bizodalommal túrni
a szenvedéseket.

Emlékbeszédem semmikép sem lehet hivatva tudományos
nézetek és elméletek mellett vagy ellen rendes polemiát vinni
vagy előidézni; miért is csak a tanok és ellentétek, az egyik
vagy másik mellett álló tudományos nyilatkozatok egyszerű
lajstromozására szorítkozom azon álláspontnak kitüntetése vé-
gett, melyet PARÁTORÉ elfoglalt.

S ezt szem előtt tartva állithatom, hogy tudósunk nem
tartozott azokhoz, kik semmi helyes induction nem alapu-
ló, s szappanbuborékként támadó és elmuló föltevéseket (hy-
pothesiseket) mély alapú nagy igazságok rovására elfogad-
ni mindenkor hajlandók, s kiket megróni a transscendenta-
lismusi túlzásról valóban nem vádolható DR VIRCHOW is szük-
ségesnek látott, midőn a német természetvizsgálók s orvo-
sok Münchenben 1877. szeptember 17-től 22-ig tartott 50-ik
vándorgyűlésén óva intett „oly tanok terjesztésétől, melyek
„tiszteletreméltó ős tanokat alapjaikban megrendítenek,“ s pe-
dig „oly elméletek kedvéért, melyek tetteleges bizonyítékok
„hiányával vannak.“ Allg. Ztg. 1878. febr. 6. N° 37. Beila-
ge. Az Augsburgi Allg. Ztg. tudós referensének épen most
szószertint idézett jelentését igazolják VIRCHOW beszédjének
következő szavai, melyeket BAKODY ÁRPÁD fordítása szerint¹¹⁾

¹⁰⁾ Urania, Gratz, 1836. 11. és 12. lap.

¹¹⁾ „A tudomány szabadsága a modern államban. VIRCHOW R.
beszéde.“ Budapest, 1878.

kiírok: „Minden kísérlet, mely arra irányul, hogy proble-
 „máinkat tantételekké alakítsa át, hogy vélekedéseinket az
 „oktatás alapjává tegye, és különösen azon kísérlet, hogy az
 „egyháztól a hatalom egyszerűen elvetessék és dogmája min-
 „den további kérdés nélkül egy leszarmazási hittel pótoltas-
 „sék, . . . kell hogy ezen kísérlet hajótörést szenvedjen.“ 25.
 lap. S mily „problémákat“, mily „vélekedéseket“, mint a „me-
 „lyeket még be kell bizonyítani és ténylegességeket megállapi-
 „tani“ 6. l. ért VIRCHOW: lássuk u. o. előforduló köv. sorok-
 ból: „Ha HAECKEL úr azt állítja, hogy a nevelőre tartozik a
 „kérdés, valljon most tegyék-e a nevelés alapjává a leszarmaz-
 „tatás elvét és a plastidul-lelket fogadják-e el minden szel-
 „lemi lényre vonatkozó képzelet alapjául; valljon az ember
 „phylogeniáját a szerves világ legalsóbb osztályaig, sőt még
 „azon túl az ősképződésig kövessék-e; ez nézetem szerint föl-
 „adataink helytelen választása.“ 8-ik lap. — „Mig a szény,
 „köny, éleny és légeny tulajdonságait nekem úgy nem tud-
 „ják meghatározni, hogy fölfoghassam, miképen támad össze-
 „gökből egy lélek, addig el nem fogadhatom azt, hogy föl vol-
 „nánk jogosítva a plastidul-lelket az oktatásba fölvenni.“ 12. l.
 „Még mindig éles határvonal létezik az ember és majom
 „között. Nem taníthatjuk, nem tekinthetjük a tudomány egyik
 „vivmányának, hogy az ember a majomtól, vagy más vala-
 „mely állattól származik.“ 27. l.

Miként járul e megrovó ítélethez Akademiánknak egyik
 mult évi nagy halottja a sz. pétervári BAER KÁROLY ERNŐ,
 halljuk meg a tudós HUBER JÁNOSHOZ 1876. elején intézett le-
 vele ezen szavaiból: „Sötét színben tűnik föl előttem a jövő,
 „midőn tapasztalom, mily ujjongással gúnyolnak most gyakran
 „minden vallást, minden erkölcsi törvényt, egyszerűen minden
 „eszményi dolgokat — mint elavult babonát S
 „épen ez az, mi a Darwinismust veszélyessé teszi . . . Hogy
 „pedig az emberi nem boldogabb lesz, ha minden eszményit
 „távol úz magától: egész határozottsággal kétségbe vonom.
 „Hiszen az ember az egyetlen lény, mely az eszményire nézve
 „érzékkel bír. Ezt elrabolni tőle annyit tesz, mint őt állattá tenni.“
 Ezeket nem én mondom, hanem a Darwinistáktól Darwinis-
 tának kikiáltott BAER, kinek HAECKEL csak az alig mult évek-
 ben dedicálta egyik munkáját.¹²⁾ BAER megrovó szavai irá-
 nyához méltó módon csatlakozik BARÓ EÖTVÖS JÓZSEFÜNKNEK

¹²⁾ BAER K. E. HUBER JÁNOS-HEZ 1876. 22. JAN. ÉS 3. FEBR. ÍRT
 LEVÉLÉBŐL. AUGSB. ALLG. ZTG. 1877. 21. OCTOB. N° 294. BEILAGE 4418. I.

egy csipős gunyoru mondata, melylyel „Gondolatok“ című gyöngy munkájában (Pest 1864.) azon néhány év előtt elterjedt hírről szólván, hogy Afrikában emberfaj találtatott, melynél a hátgerinc néhány hüvelykre kiáll s a majmok farkához hasonlít: fölemlíti, mily nagy meglepéssel fogadtatott azon hír egyes tudósok által. „Ha egy új PLATO“ — folytatja szószerint EÖTVÖS — „ha egy új PLATO, NEWTON vagy SHAKESPEARE lép föl, bizonyosan nem örülnek inkább, mint mindön ezen afrikai majom-farkú felebarátainkban a láncszem állítólag fölfödötetett, mely a majmot az emberrel összeköti. Úgy látszik“ — adja ő hozzá — „mintha maga a tudomány napjainkban nem az emberi méltóság bizonyosságait, hanem csak okokat keresne, melyekkel brutalitásunkat igazolhassa.“ 152 lap. ¹³⁾ — Az így megrovottakhoz számíttatni nem akarván, szívesen másokra bízta PARLATORE, hogy — kiknek kedvök telik benne — az állatkertek majomketreceiben atyafiságos örömmézzettel nézzék a kifejlődésökben kissé hátrább maradt hol komoly hol fürge rokonokat vagy a természetrajzi muzeumokban a négykeztiek osztályát őscsaládi mauzoleumként üdvözöljék.

Soha nem eshetett a föntidézett megrovások alá PARLATORE, nem tartozván azokhoz, kik mint BAER VILMOS és HELLWALD FR. ¹⁴⁾ a természettudományi vizsgálódás összes eredményei által azon következtetésre kényszerítve hiszik magukat, hogy valamennyi szerves lényeknek, tehát az embernek is, pedig az ember egész szintúgy szellemi, mint anyagi valójának eredetét a legegyszerűbb szerkezetű kevés ősalakokban keressék, milyenek a *Monerek*, tengerben talált fehérnyés gomolykák (Klumpchen), közöttük a *Bathybius*, azaz: egyalaktalan nyák, egy legalsóbb nemű Sarkode; mely egyszerű, szervnélküli szervezetektől (Organismus ohne Organe!) indulna ki, mint minden más szerves lénynek, úgy az ember állati őseinek láncolata is, oly módon, hogy azon

¹³⁾ Egy más nyomon járó, de hasonló végcélű tévedést kárhoztat ugyanazon munkájában EÖTVÖSÜNK következő igaz szavaival: „ha büszkélkedve tudományukban azért, mert az idegrendszer egyes működéseit ismerik . . . azt hiszik, hogy scalpellumaikkal ketté vágják a sűrű fátyolt, mely a nagyanya képét eddig eltakarta, s hogy mindaz, mit „physiologiájokkal és chemiájokkal megmagyarázni, mit tudományos rendszerekben elhelyezni, osztályozni s bebizonyítani nem lehet, — nem létezik: akkor e tudósok nem józanabbak oly embernél, ki, mert csak azon szerveket ismeri, melyek által a növény a földből táplálkozik, ebből azt következtetné, hogy a növényre a föld minőségén kívül semmi egyéb“ (tehát nem magasabb erők, sem a meleg, sem világosság) befolyást nem gyakorolnak.“ Gondolatok. 159. lap.

¹⁴⁾ „Der vorgeschichtliche Mensch, 1874. Leipzig.“ 512. 513. lap.

ős-nyák másodsorban egy egyszerű sejtté vált, s továbbá számos fokozatokon, a *Synamoebákon*, *Planulátákon*, *ásalagállatokon*, *örvényállatokon*, *puhányszerűeken*, s végre a *gerincek* hosszú során keresztül emberré fejlődött.

PARLATORE nem szegődött ezen elmélethez, mely az anyagtól lényegileg különböző szellemi tehetségekkel fölrüházott embert ily családi fa végágaira ülteti. De a melynek védelmezői csak legujabban is nagy zavarba jöttek, midőn azon az atlanti tenger fenekéről kiemelt rezgő testre nézve, — melyet mint a szerves világ képződésének kezdetét üdvözölvén HUXLEY¹⁵⁾ *Bathybius*nak, a mélységben élőnek, faj szerint pedig HAECKEL tiszteletére *Bathybius Haeckel*inek keresztelt, ZITTEL pedig még Palaeontológiájának 1876-ban megjelent első és egyetlen füzetében¹⁶⁾ is a *Monerek* osztályának élén a *Protozoák* első családjaként hirdetett, — ezen tudományos elmélet elhamarkodottnak, hiúnak mutatkozott; — mert az 1873—6-diki Challenger-féle atlanti tengeri körhajózás tudósainak MURRAY és BUCHANANNak vizsgálódásaiból kiderült, hogy a minden szerves lények azon állítólagos őszülője nem egyéb, mint a tenger vizében létező kénsavas mésznek (gipsznek) csapadéka, melyben a szerves lényt eláruló fehérsavnak semmi nyoma nincs, s melynek sajátos rezgése a szervtelen lények parányain is észlelhető BROWN-féle tömeci mezgástól („Molecular-Bewegung“) származik.

HUXLEY ez újabb észleletek helyességét elismerve megtagadta saját gyermekét, elejtette a *Bathybiust*¹⁷⁾ HAECKEL nagy megütődésére, ki azt még a pár hó előtt megjelent néhány munkáiban is — jóllehet nem egész bátorsággal — megvédeni igyekszik.¹⁸⁾

¹⁵⁾ HUXLEY on some organism living at great depth in the north-atlantic Ocean. Journ. of Microscop. science VIII. 1868. N° 6. — HAECKEL Das Protistenreich Leipzig. 1878. és Jenaische Zeitschrift V. 1870. 3—18.

¹⁶⁾ Handbuch der Palaeontologie, München. 1876. I. Lieferung. 59. lap.

¹⁷⁾ Quarterly Journal of the microscop. science. Vol. XV 1875. 392. lap. hol így szól: „Professor WYVILLE THOMSON . . . informs me that the best efforts of the „Challenger“-s staff have failed to discover *Bathybius* in a fresh state, and that it is seriously suspected, that the thing to which I gave the name is little more than sulphate of lime precipitated in a flocculent state from the seawater by the strong alcohol in which the specimens of the deep-sea soundings, which I examined, were preserved.“ S THOMSONnak némi csekély érvelése dacára a *Bathybius* mellett, azon semleges eredményben megnyugszik.

¹⁸⁾ Lásd: Kosmos, Zeitschrift für einheitliche Weltanschauung etc. Leipzig. 1877. 4-tes Heft. 303. s a köv. lap.

LAPARENT párisi egyetemi tanár a fentjelzett eljárás könnyedséget megróván a *Bathybius* tudományos teremtoit azon csillagvizsgálóhoz hasonlítja, ki a holdban egy állatszörnyet vélt fölfödözni, midön a távcsövöbe esetleg bejutott egeret meglátta. ¹⁹⁾

PARLATORE örizkedett tudományának ily eliszapodásától; annak a szellemi élet legföbbs követeléseivel jótékony öszhangzását bite s vallásos érzete megtartani tudta.

PARLATORE vallásos kegyeletéhez méltán füzödik az, melylyel a toscanai nagyhercegi családboz ragaszkodott, nemcsak személye iránti nagy kegyességeért hanem hazája körül való magasztos érdemeiért is. Hetruria bájos földje gazdagságának, kedves népe kiváló műveltségének nagylelkü előmozdítóit voltak uralkodói. Ki volna az, ki arra nyílt szemekkel járván nem látta volna befolyásuk fényes eredményeit.

Ki Bolognából Florenc felé azon bámulatosan épített vaspályán utazik, — melynek a nép mondása szerint egy harmadrésze a vízben van t. i. a Reno folyóban, egy harmadrésze a föld alatt t. i. az Apenninek főhegyláncának 45 alagutaiban, egyharmadrésze pedig a levegőben, t. i. szédítő magasságu galeriakon, — az az Apenninek nyugati lejtőjén kirobogván, mintegy megigézve látja a szemei előtt egész a ködfátyolba burkolt messze láthatárig fölséges kert gyanánt elterülő Toscanának sűrű városokkal, jól épített falvakkal s mindenütt közbeszórt ékes villákkal élénkített termékeny földjét; — s ki e földi paradicsomban körültekintve észleli, mint levének legujabb időben a Maremmák halálos posványai leginkább az uralkodói gondosság folytán egy virágzó országrészszé átvarázsolva, — ki a nép bármely rétegeivel érintkezve annak csinos tisztaságu, eszes, finom modorú, előzékeny lakóit megfigyeli: az tüstént fölismeri az általános műveltség azon magasb fokát, melyhez csak közelítőt is Italiának kevés tartományai képesek fölmutatni; melynek létesítésében, valamint egykoron a Mediciék tudomány-, ipar- és művészet-pártoló uralkodó családja, ugy ennek a mult század első harmadától kezdve méltó utódjai a lotharingiai házból származott fejedelmek halhatatlan érdemeket szereztek maguknak.

Mit midön nemünk minden haladását benső lelkesedéssel üdvözlő tudósunk méltánylani tudott: egyszersmind örök

¹⁹⁾ Revue des questions scientifiques publ. par la Société Scient. de Bruxelles 1878. I. 67-ik és köv. lapokon.

hálára lekötve érzi magát azon kitünő pártolásért, melylyel ezen uralkodóház részéről tudományos törekvéseiben találkozott. A nagyherceg által hivatott meg ő, a némileg idegen férfit, mert Siciliának fia, tanári székére; az ő bőkezűsége által látta megvalósulni egyik kedves ohaját a központi növénygyűjtemény megalapítását; ő általa neveztetett annak igazgatójává s tőle nyerte ugyanannak számára CESALPINO és MICHELI régóta használatlanul hevert érdekes herbariumait; tőle kapta kitüntető rendjeleit; sőt annyira ment az uralkodó család kegyessége iránta, hogy midőn éjszaksarki botanikus utjában szélhűdés folytán Christianiában betegen feküdt, a főséges ház gondosságából küldetett ápolása végett CARUEL tanár a messze földre.

Mindezekért teljes életében megőrzé tudósunk a nagyhercegi család iránti hálaérzetét. Ő a kegyeletek nemes lelkű embere volt, kinek szívéből a politikai állspotok változása, az uralkodóház trónvesztése és száműzetése sem irthatta ki hálias ragaszkodását. Telvék iratai ennek meleg kifejezéseivel; nem is nevezi azokban a fejedelmet máskép mint „il Granduca mio amatissimo Signore“; — Közép-Afrikának egy érdekes nem-alkotó új növényfaját a nagyhercegné neve után „*Maria-Antonia orientalis*“ névvel diszité²⁹⁾; — a főséges ház száműzetése után 1874-ben közbenjárásom által kívánta neki újabb munkáit Salzburgban bemutatni; — de még végrendeletébe ígdatott megható szavakban is mintegy sirjából tolmácsolá azon hűséget, melylyel egész közéletét megtisztelé, s melyről igazán mondja a valóban részrehajlatlan TOMMASI a fiórenci Societá medico-fisica előtt tartott és fönt már idézett necrologjában: „Ha kegyeletes ragaszkodással viseltetett a „lotharingiai uralkodó család iránt: erre a háladatosság, a számos jótétemények, nyert megtiszteltetések és buzdítások elismerése birták őt, mit méltán elvárni minden loyális öszinte férfitől, ki érzeteit álarccal nem fedi, lelkiismeretén az árulás szennyfoltját nem tűri.“ 24. lap.

Jól esik a nemes lelkek ezen kiváló tulajdonát látni kedves tudósunkban, de szintoly jól esik életében s irataiból tapasztalni, hogy azon kegyelet mellett és vele együtt tudta megőrizni s tettekben vallani hazája iránti munka- s áldozat-kész szeretetét.

²⁹⁾ *Maria-Antonia*, novello genere della famiglia delle Leguminose descritto da F. PARIATORE Giorn. bot. II. 1844. 3—8. l.

Ő az uralkodó család iránt való hálakötelékeit sohasem tekintette olyanoknak, melyek a politikai dolgoknak változása, a nagyhercegi családnak száműzetése után a haza java és dicsősége körül való törekvéseiben kezét megkötötték volna; szívében, magánéletében megőrzé régi hűséges érzeteit, de munkás életében, hivatali körében nem téveszteté meg magát a közállapotok újjáalakulása által. Nem fogjuk ugyan méltánylásunkat soha megtagadni azon az uralkodók, vagy nagy politikai elvek iránt való hősies hűség nyilvánítástól, mely a nemzetek életében fölmerült nagy átalakulások folytán a közélet tágas köréből a magánélet szentélyébe való visszavonulásra bir jeles férfiakat, sőt itt ott az önkéntes számkivetés ridegségét és nélkülözéseit választatja velök: de csak tisztelettel szólhatunk azokról, kik bármint alakultak a politikai viszonyok — hol erkölcsileg lehetett — állhatatosan megmaradtak a munkatéren, és folytonos becsületes működésben tanusíták hazájok iránt soha nem ingadozó hűségöket. Így tett

PARLATORE.

Közéletének, munkásságának egyik vezérsillaga, egyik indoka s buzdítója vala a lelkesedésig emelkedett hazaszereget. Mit ha értünk a haza minden nemes lelkű fiában: épen nem fogunk csodálkozni azon, ha a növényvilág tudós kedvelője különös ragaszkodással viseltetik a kedves flóra ékített hazaföldje iránt. Mily öszeköttetés van az ő tudományának tárgyai és hazaszeregete között: azt igen találóan magyarázza a főtlemített BAER KÁROLY ERNŐ²¹⁾, oda mutatván azon nevezetes befolyásra, melylyel a növényvilág van az emberiség fejlődésére, névszerint a növényekből készült italok; a thea, a kávé, a szesz, a hadsis, az opium, a bor, a sőr, stb., melyek szellemi és anyagi természetére nagy hatást gyakorolván történetében mély nyomokat hagytak maguk után. De a liszt-tartalmu növényeknek, a *Cerealák*nak — e tekintetben még kiválóbb fontosságát kiemelvén méltán mondja, hogy „csak a „mennyre a földből vette táplálékát az ember, s e végre azt „megmunkálni és maggal bevetni kényszerült, nyert ő hazát „s vele állandó birtokot az egyesek s családok számára, honnan az állandó államok fejlődtek ki. Hogy „minden magasabb társadalmi műveltségünk a kalászok ter-

²¹⁾ „Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften, St. Petersburg 1876.“ című munkája II-ik kötete 27-ik és köv. lapjain ily című értekezésében: „Ueber den Einfluss der aeußeren Natur auf die socialen Verhältnisse der einzelnen Völker und die Geschichte der Menschheit überhaupt.“

„melésétől eredt, ezt már az ókor gondolkodó fejei elismerték. Ha az embereket nem is egy jótékony Istenség“ közvetlenül, „hanem csakis a szükség szoktatta a buzatermelésre és sarlókezelésre, még is a kalászok és sarló voltak azok, mik az ember szellemi tehetségeit teljesebben kifejlesztették, midőn őt megtaníták ismerni a munka értékét, mi nélkül alig találtatott volna föl és használtatott volna az írás, hogy lassan lassan alakítsa a tudomány épületét s a művészet műveit. A növénytermelés által hazájává lett földből szíjja annak emberi lakója a hazaszeretetet, mely a legnagyobb áldozatokra és erőkifejtésre képesít. Így könnyedén vezet CERES a szolgaság által a magasabb szellemi szabadságba, valamint az által, hogy a szomszéd által mátt nagy fontosságúnak jelzi, hozzászoktat a mások jogai iránti önmehtagadáshoz.“

Ha igaz, mit BAER ily szépen mond, valamint azt, úgy hiszem, tagadni nem lehet, ha a kedves tápláló anyának — a hazaföldnek — CERES fonta és szötte köntöse oly nagy fontosságú az ember létére, szellemi és társadalmi életére nézve: ki fog azon csodálkozni, ha a botanikus e köntösnek a tudománya által szemel előtt különösen föltáruló viránpiperéjét, virágcsokrait és füzereit, az anyaföld magát meg nem tagadó női hiúságának ezen bájoló tárgyait, lelkesedettebben megbámulja, s szívét kedélyét a jó anyának ezen növényekessége által is hozzá szorosabban fűzni engedi. Ha PARLATORE nem is lett volna azon izzó földgyomrú Siciliának szülöttje, mely belsejében vulkáni tüzeket rejtven és időről időre nem fékezhető hevességgel Etnája száján kirobbantván, könnyen megérteti velünk gyermekeinek is hevesebb vérét s izgalmas természetét: maga anyaföldjének kellemessége lelkesedettebbé tehette hazaszeretetét. Irataiban lépten nyomon találkozunk ezen lelkesedés ömlengő-eivel. Az 1844-ben szerkesztése alatt megindított Giornale botanico ital. (I. 1 sz.) előszavában így dicsofti olasz hazáját annak ékes virágtakarója tekintetéből: „Mi olaszok sokkal szerencsésebbek vagyunk a hideg tartományok lakóinál gyönyörű kék egünk boltozatja alatt egy oly napnak melegénél, melyet a havason túl lakók irigyelnek tőlünk és melynek egész értékét csak akkor ismerjük meg, ha ez óriási határhegylánccon átléptünk. Az ezer virágoktól zománczott mezők örökzöld szőnyegei közepette nagyszerű erdeink méltóságos csendjében lehetlen hogy ellenálljunk szép campagnánk édesgető szavának. Ezen bűvös természet vonzó szépségei láttára önként támad bennünk a vágy, hogy meg-

„ismerkedjünk azon kedves lényekkel, melyekkel naponkint
 „társalkodunk, a szerényen ékeskedő violával, a magasra
 „nyuló ciprusokkal, az évszázados tölgyekkel s Flóra mind-
 „azon bájaival, melyek erdeinket és hegyes dombos vidéke-
 „inket ékesítik. Egy oly országban, hol heves a képzelődés
 „és természetszerű a költészet, lehetlen hogy kegyeletes hó-
 „dolat tárgya ne legyen egy oly tudomány, mely a képzelő-
 „déshez szól és mely a természettudományoknak mintegy poe-
 „sisét kiválóan képezi. Mi is foglalkoztatná érdekfeszítőbben
 „képzelődésünket mint tavaink fenekének alámerült lakója a
 „*Vallisneria spiralis*, mely, midőn termékenyülésének ideje be-
 „köszönt, a víz alatt kinyílt termővirágait előbb összesodort
 „szárának kiegyenesítésével egész a víz színére hozza, hogy
 „ugyanazon percben a víz alatt rövid száracskán kinyíló him-
 „virágai ösztönszerűleg elszakadván az anyanövénytől, könnyü-
 „nyűségök miatt a víz által egész a tó színére fölemelkedvén
 „s ott ide oda úszkálván találkozhassanak a termővirágokkal,
 „mire ezek termékenyülvén szárok összezsugorodása folytán
 „ismét a víz alá lezuhodnak, hogy ott érleljék meg gyü-
 „mölcüket. — Mennyi költői gondolatot keltenek azon idő-
 „érző növények, melyek a közelgő zivatar pusztításától mint-
 „egy rettegven szirmaikat vagy leveleiket összehúzza elzá-
 „ródónak előtte s a közelgő esőt biztosabban jelzik a békák
 „kurutyolásánál vagy a föld porát égfelé seprő forgószél je-
 „lenségénél. És kinek fantáziáját ne foglalkoztatná kedve-
 „sen azon virágok és levelek, melyek napkelténél fényesen
 „fölnyílvá mintegy üdvözlik a jótékony éltető csillagzatot, jel-
 „zik az embernek a munkaidőt, míg ellenben a nap leáldo-
 „zásakor bezáródva hirdetik a természet, az ember nyugvásá-
 „nak időszakát.“ — Mosolyogjon bár, kinek tetszik, a gyer-
 „meteg kedélyességű tudósban a haza és annak növényéke iránt
 „való kettős szeretet ily ömlengésén! Én ezt nagyon természetes-
 „nek találom. De azt is megértem, ha a hazájaért lelkesedni
 „tudó férfi — mit magában éltet és szeret — másokban is
 „gyögyörködőleg észlel, s így p. o. midőn a Montblancra tett
 „növénytani utjának egy egész könyvvé vastagodott leírásában
 „az ezen óriási hegylánc magasaín nyomorúlt viskókban lakó egy-
 „szerű de vendégszerető pásztorembereknek a fölötti büszkesé-
 „gét fölemlíti, hogy „Chalet de Motet“ nevű viskójok PARLATORE
 „utazási kézikönyvében névszerűnt és pedig mint „Grand Cha-
 „let“ jeleztetik, így kiált föl: „Mindenki szereti hajlékát, sze-
 „reti még a sziklát is, mely születésének tanuja vala; a ha-
 „zaszeretet az emberi szív egyik leguemesebb érzete. Jaj an-

„nak, kit ez nem lelkesít; az ilyen ember nem képes bármily „más emelkedett érzeményre.“

Szaktudományi minden vállalataiban szeme előtt lebeg a hazájára abból származó haszon és dicsőség, — s honfiainak jeles törekvéseit ezen fölfogásból ítélvén meg, BERTOLONIÉK p. o. az első egyetemes olasz flora kiadása által szerzett érdemét abban is találja, hogy művével „hazájára dicsőséget „hozott, első levén, ki e téren ily nagyszerű emléket állított.“ A híres római MICHELANGELO POGGIOLINEK és HERCEG CESI FRIDRIKNEK növénytudományi kimagasló érdemeit dicsőítvén kiemeli, hogy „azon férfiakat, kik a tudományok határait kiterjesztették, s mint életökben voltak, úgy haláluk után is az „erénynek mintaképei, nem szabad hallgatag mellőzni; vissza „kell hártani Olaszhonra azon dicsőséget, melyet talán más „nem méltánylott, vagy csak futólag említett föl.“²²⁾

Sok hasonlót hozhatnák még föl szeretettel lapozgatott irataiból; de azok mellőzésével legyen szabad elmélkedésem erősségeül csak egy kitűnő dicsőítőjének a fiórenci Medico-Fisica Società altitkárának TOMMASI TOMMASONAK már ismételve idézett emlékbeszédéből kiírni a következő igaz szavakat: „Jámbor és becsületes honpolgár vala, azon kevesek „egyike, kik tulajdon jóllétüket mások javának alárendelni ké- „szek. Őszintén szerette hazáját és magasztos hódolatát iránta „elmeműveiben mutatá be. Mindenkor büszke vala arra, hogy „olasz.“ 24 l.

Jellemzőnek tartom PARLATORERE nézve, hogy — midőn az általa közelebről ismert növénytudósok sirja fölött hangoztatta a részvét s dicsőítés szavait — bizonyos lelkesedéssel említé föl családi erényeiket. — BLYTT MATE jeles norvég növénytudós fölött tartott emlékbeszédében²³⁾ hálásan megemlítvén az ő és családja részéről Christianiában akkor tapasztalt szeretetet, midőn lapplandi utjában ott több ideig betegen feküdt, dicsőítve a derék családfőt mondja: „azon nő, ki „végnapjaig élettársa vala, nem szünik gyermekeivel együtt „siratni őt, mint a legjobb férjt a legjobb apát.“ — Midőn BERTOLONI ANTAL az „*Amoenitates italicae*“ és „*Flora italica*“

²²⁾ „Intorno due dissertazioni botaniche di M. POGGIOLI. Considerazioni dell' onorev. Profess. FIL. PARLATORE. Roma, 1864.“ Estratto del *Bullettino universale della Corrispondenza scient. di Roma* per l'avanzamento delle scienze. 1863. VII. n. 4. 5.

²³⁾ „Parole in morte di MATTEO BLYTT, pronunziate il dí 2. Dicembre 1862 nella scuola di botanica. Firenze 1863.“

nagynevű szerzője fölött mondott gyászszavakat: különösen kiemeli azon hű szeretetet, melylyel mint fiu, mint nejével 64 évig boldog házasságban élő férj s mint apa jeleskedett.²⁴⁾— S a „Flora Sardea“ híres írójának MORIS-nak kedves személyiségét rajzolva nem feledi megemlíteni, mint boldogította életében, mint siratta halálában korán elhunyt nejét, mily szerető és boldog apja volt erényeit öröklő fiának.²⁵⁾ Dicsőítve hangoztatott ő ilyeneket, mert szerette a családi erényeket, s mit másokban magasztalt: tulajdon tűzhelyénél meghonosítani tudott.

1860-ban megnősült, élettársul vevén CAIPPA EUGENIÁT, egy majlandi nemes családnak elmésség, kedves kedély, külső díszesség és derült vallásosság által kitünő leányát. A lelkes asszony PARLATORE családi életének áldása s mindenkor ömledő dicsőítésének tárgya lön. Egy leánygyermeket szült neki, de naponként újra s újra szülte családi boldogságát. Gyakori levelezésében velem a kedves tudós soha nem mulasztá el fölemlíteni élte jóltevő nemtőjének jelességét s kis családja élményeit. Egy 1875-ben szerencsésen kiállott életveszélyes sebési műtét után Istennek hálát rebegvén írja: „szavakkal nem tudnám önnek kifejezni, mennyit szenvedtek ez alatt „angyali lelkű Eugeniám és kedves leányom Antoinette, mily „vigaszt, mily segílyt nyújtottak fájdalmaimban.“ Egy másik levelében pedig nejének beteges állapotjáról hirt adván fölsohajt: „a minden jónak adományozóját Istent kérem, hogy „angyali élettársamnak azon virágzó egészségét adja vissza, „melynek egykor örvendett. Antoinette leányom már nagyra „nőtt; buzgó szorgalommal tanul és olvas jó könyveket; be- „lőlk, reménylem, lelkébe kitörülhetlenül beveendi a vallá- „sosság és erkölcsösség üdvhozó elveit.“ stb.

De nemcsak barátjai körében, hanem a tudományos világ előtt is örvendve dicsőíté boldogsága legfőbb földi szerzőjét. Egy apennini ékes kis *Violát*, (mely a *Viola calcarata*-hoz legközelebb áll, de tőle fajilag különbözik,) „*Viola Eugeniae*“ -nek nevezvén el az erről irt és 1875-ben világgá bocsátott értekezésében mondja: „CRIPPA EUGENIA szeretett s kedves nő- „nek legfőbb becsülésem és holtomiglan megőrzendő hálás ér- „zetem záloga gyanánt ajánlom.“

Gyakran valék szerencsés Flórenchen a San-Felice-piaci kedves lakban üdvözölni a derék családot, s mindannyiszor

²⁴⁾ „Cenni necrologici di ANTONIO BERTOLOTTI e GIUSEPPE MORIS.“ Nuovo Giorn. bot. ital. I. 1869. 149. s. köv. II.

²⁵⁾ Ugyanott.

nemesbedni éreztem magamat; majd az észet gazdagítá a tudományos beszélgetés, majd a lelkét vidítá föl a derült jólelkű társalgás; — ők mindig csak jót láttak másokban, jót tudtak, jót mondtak rólok; s ha szükségkép említeni kellett nézeteik és érdekeik elleneseit: soha egy kiméretlen szó nem jött ajkaikra. Az észnek miveltsége és szívnek jósága Isten boldogító szeretetében egyesülve jóltevő atmoszférában tarták PARLATORE szép családi életét.

A mi PARLATOREnek növénytani tudományos működését illeti — eltekintve a tanítványai által lelkesedéssel emlegetett tanári előadásaitól — az általam fölhasznált körülbelül félszázra menő kisebb nagyobb munkái és értekezéseiben, (melyeknek ez alkalommal tüzetesb tanulmányozására sok hivatalos és közügyi foglalkozásoktól eltöltő majdnem nyolc heti betegeskedésem alkalmat nyújtott,) jellemezve látom azt két oda irányuló főtörekvése által, hogy

előszőr: egyenesen és nagy figyelemmel észlelje a növényvilágnak az egyes növények szervezetében és életében föltűnő egyes és minden jelenségeit, s az ezeknek összefoglalása által megvetett alapon segítse fölépíteni a növénytan eddig ugyan már óriásilag fölemelkedett de következetesen mai napig be nem tetőzött természetes rendszerét; s

másodsor: hogy a növénytan sokfelé szétágazó rész-tudományait átkarolván, azt az összes természettudománnyal sőt az egész emberi tudással szerves összeköttetésbe hozza.

Ezen föladatot s az utat és módot annak megoldására a fiórenci tudós gyülekezethez intézett és általam már tartalma részleteire nézve is említett fölhívó értekezésében ²⁶⁾ jeleli ki. A benne előirtakat ajánlá ő másoknak; de követte maga is.

Észleleteit — mennyire csak lehetett — az élő növényeken, kirándulásaiban a termőhely színén tette és tüstént följegyezte. Minek nagy fontosságát érezvén, de mások által is fontolóra vetetni kívánván a „Nuovi generi e nuove specie di piante monocotiledoni descritte da FIL. PARLATORE. Firenze 1854.“ című művében fölkiált: „Hagyjanak föl a növénytudósok azon „megrögzött s káros szokással, hogy szárított növényeket tanulmányoznak; nem lehet ezeken a virág s gyümölcs finom s nagyfontosságú részeit kellően észlelni; tekintsenek munkájokban ne csak arra, hogy egy vagy több jellegek (charakterek) szerint tudják az egy nemet a másiktól, az egy

²⁶⁾ „Sulla botanica in Italia“ stb. Parigi 1841.

„fajt a többiektől megkülönböztetni, hanem inkább azon nemesebb célra, hogy a növényiszervtant, a növényélettant tökéletesítsék, s leginkább a természetes rendszer fölismerésében haladjunk előbbre. . . . Mert terjedelmesek és sok tekintetben kifejlesztendők még a növénytan körébe vágó tudományok.“

Az ilyféle észleletekkel egyesíteni akarta a növények szerkezetének görcsői vizsgálatát, hogy ismeretök biztos alapra fektetessék.

S midőn Olaszthonban a növénytanak ilyen észszerűbb és a tudomány jelen kifejllettségének megfelelő kezelését részben sürgeti részben kezdeményezi, igen természetes, hogy főbb helyen kívánja a növényiszervtanak szorgalmas művelését. S méltán. Mert alapos növényismeretre csak akkor lehet szert tenni,²⁷⁾ ha a növényiszervtan a) első rész tudományában azaz a növényiszövettanban (Histiológiában) figyelmesen vizsgáltnak a növények elemi szervei, a sejtek, azaz a minden növény- és állat-élet kezdetét képező kis képződmények ezeknek alkatrészei és alakja, s pedig mindez, valamint az egyszerű úgy az edényekké egyesült vagy átalakult sejteknél is, végre a sejtekből s edényekből képződött szövetek, hogy a növényrendszer megalapításában és fejlesztésében tekintetbe jöhessenek; — b) a szűkebb értelmű szervtanban vagyis növényalaktanban (Morphológiában) pedig tüzetesen észleltetnek az összetett növényiszervek, melyek a növényeknek vagy táplálására szolgálnak p. o. a tökéletesebb szervezetű növényekben a gyökér, a szár, a levelek, stb. vagy a növények szaporítását eszközlik, mint a virágok, a himszálak, a termők, a gyümölcs s ebben különösen a csira szíkeivel; — illetőleg a tökéletlenebb növények hasonló célokra szolgáló szervei.

PARLATORE mindezen irányokban tudományosan működött. — Észleleteinek eredményei néha talán a növénytan régibb fejlődési korszakára mutatnak, s meglehet hogy most már nem mindenkor állanak az újabb időben hatalmasan fejlődött európai tudomány színvonalán, — de valamint ezt egyrésztől azon mostoha körülményeknek kell tulajdonítani, melyekkel Olaszthon tudósai a múltban vezértanúrok és jeles szak-könyvtárak hiánya miatt küzdeni kényszerültek, miről panaszkodik mind maga PARLATORE, (Siciliából elköltözésének ez levén egyik ki-

²⁷⁾ Ezen s a jövő cikkekben előforduló részletezéseket kívánta s indokolja az, hogy beszédemet egy vegyes gyűlekezet számára írni, abban fölolvassni hivatattam.

mondott oka!) mind pedig floristikus némely nézeteinek szigorú bírálója BECCARI,²⁸⁾ — úgy másrésről a kifogás alá eső tökéletlenségek nem olyanok, hogy miattok munkáinak nagy becsét félreismernők, azokat különösen Olaszthonban buzdítóknak, a maga idejében úttörőknek, mindenkor pedig nagy jelentőségűeknek ne vallanók.

Szabad legyen elismerő szavainknak a növényiszervtanra nézve munkáiban bonctani és görcsői észleletei nyomán fölmerülő csak néhány bizonyosságait fölmutatni.

Igen alapos tanulmányai tárgyává tévé a *Tobzosok* (*Coniferák*) gyümölcsseinek szervtani természetét azon kérdés eldöntésére is, valljon méltán tartatnak-e ezen rendnek növényei nyitvatermőknek (*Gymnospermáknak*)? s ennél fogva mely hely illeti meg azokat a növényvilág természetes rendszerében? PARLATORE a tobozok pikkelyeiben megkülönböztette a murvát és a vele legtöbb esetben többé kevésbé összeforrt pikkelytestet, mint egy elkorcsosult leveles ágacskát, a nyitvatermést tagadta s így a *Tobzosoknak* a *Gymnospermia*-osztályba állítását helytelennek tartotta. Voltak ugyan előtte is már növénytudósok, kik a tobozpikkelyeket két eredetileg külön támadott szervnek összeforrásából származtatták, de az ő kétségtelen érdeme az, hogy ezen elméletnek sok *Ciprus*félékre való kiterjesztését tudományosan megalapította, jóllehet némely jeles növénytudósok véleménye szerint e tekintetben kelletinél tovább ment.²⁹⁾ PARLATORE nagy tudományos készültséggel megvédett ezen irányu nézeteit több munkáiban adta a világ elé.³⁰⁾ Voltak ugyan ilyen nézeteinek ellenesei is: de nagy tudományosságát, melyet e tárgy körül kifejtett, azok sem vonták kétségbe. Sőt DE CANDOLLE PARLATORENEK ezen elméletét még saját *Prodromus*ában is tiszteletben tartá, fölvevén abba a *Tobzosoknak* PARLATORE által a szóban levő tudományos föltevés alapján készített rendszeres leírását, jóllehet ő maga a sereg élén³¹⁾ előre küldött általános bevezetésében a *Gymnospermia*-tanhoz vallja magát, — így ugyan azon egy munkában föltüntetvén az ugyan-

²⁸⁾ Nuovo Giornale bot. ital. I. 1870. 64—66. II.

²⁹⁾ V. ö. BECCARI Nuovo Giorn. bot. ital. I. 1869. 27—30. II.

³⁰⁾ „Note sur la composition du Cône des Conifères. Paris 1860.” a Comptes rendus de l'académie des sciences de Paris folyóirat T. LIII. 1860. július 9-ki számában 312—316 II. — „Note sur une monstruosité des cônes de l'Abies Brunonianna WALLICH.” Extr. des Ann. des scienc. natur. 4-e serie. T. XVI. 1862. 215—217. II. — „Studj organografici sui fiori e sui frutti delle Conifere. Firenze, 1864.”

³¹⁾ *Prodromus Syst. N. R. Veget. XVI. Sectio post. 345. I.*

azon egy tárgy fölött még tudományos vita alatt álló két különböző tant. ³²⁾

De hogy egy más növényyszervtani tanulmányát is érintsem: az *Aldrovanda vesiculosa* fölött, melyet, mint említi, bonctanilag előtte senki sem vizsgált meg, észleleteit előadván ³³⁾ bőven leírja s jelentőségökben értelmezi a levélnyelekben láttott és más vízi növényekben is hasonlóan észlelhető üregeket nemkülönben a levéllemez aljában előforduló homorú hólyagocskát, mely (mint a levélnyél üregei is) léggel telve a növény virágainak a víz színére emelkedését eszközli; leírja a levéllemez két lapjának érintkezési vonalán elnyuló hosszú de rendetlen sejteket, melyekben a nyílt ollóhoz hasonló alakú s középen egy gömbben egyesült különös testecskek vannak, valószínűleg a levéllemez két levélkéjét összeragasztó nedv elválasztására (secernálására) rendeltetve. A nevezett hólyagos aljú levelek csak a növény alsó levélörveiben észleltetvén azon törvényt igazolják, hogy a szervek a növényekben csak anyyira fejlődnek ki, a mennyire ezeknek szükségei azt megkívánják; mint p. o. a szíkek (Cotyledonok) csak aanyyra s addig, míg a növény másképp táplálkozni nem képes, mikor ezt teheti, a szíkek elszáradnak; — mint továbbá a pillangós virágu növények kacsjai, melyek leginkább a levél felső részén fejlődvén ki támasztékul szolgálnak a gyenge szárnak ott, hol az magát magától már föltartani nem képes. — Hasonlatosságot talál PARLATORE az *Aldrovanda* ezen hólyagai és a madarak csontjaiban levő légsejtek, de még inkább a halak uszóhólyagai között, stb.

Egy más szervtani elmélkedését is röviden jelezni akarom, melylyel fönt idézett ily című munkájában „Nuovi generi e nuove specie di piante monocotiledoni“ az egyszíkiűek számos fajainál található mézválasztók (nectariumok) körül tett észleleteit közli, kiemelvén azt, hogy a méznedv (nectar) legtöbbsnyire a maghon rekeszfalainak tömlős szövetéből veszi eredetét és azon növényeknél, melyeknek maghona a virágban belől van (germen superum), egy a rekeszfalban elnyuló csatornácska különböző alakú nyílásából a maghonnak alján, közepén vagy tetején ömlik ki; ott ellenben, hol a maghon a virág alatt van (germen inferum), a csatornácskában az egész maghon hosszán fölemelkedvén, annak az anyaszár aljá-

³²⁾ Lásd: STRASSBURGER: „Die Coniferen und die Gnetaceen. Jena, 1872.“

³³⁾ „Sull' anatomia dell' *Aldrovanda vesiculosa*, pianta aquatica della famiglia delle Droseracee.“ Giorn. bot. ital. 1844. I. 237. s. köv. II.

nál levő nyílásából szivárog ki, — és pedig majd sárgás, majd szintelen — majd édes, majd keserűs, majd iztelen — majd vizritkasága, majd sűrű, sőt enyves cseppekként: — majd a virág főrészeinek kiöblösödésénél a közöttök képezett mélyedésekben — majd külön gyakran ékes alakú és színű medencékben p. o. a *Petilium imperiale*-ben, hol a virágnylás után gyűl össze, a termékenyülés után pedig, melyre, úgy látszik, befolyása van, kiszikkad.

A növény-bonctant, mint a növény-szervtan fontos segéd tudományát mivelvén PARLATORE, 1843-ban kiadta ily című művét: „Lezioni di Botanica comparata, Firenze, 1843.“ melyet ő maga „Anatomia comparata vegetabile“-nek nevez és föladatát abban tűzi ki, hogy a növények összehasonlító bonctanát az összehasonlító állat-bonctan vezérelve szerint előadja, követve azon ismereteit, melyeket e téren palemói tanári tanulmányaiból és később párisi tartozkodása alatt FLOURENS, DE SERRES és BLAINVILLE előadásából merített. A növény-szervtannak és rendszerismének jó szolgálatokat tevő ezen műve jelentőségét abban emeli ki, hogy, ha a korunk föladataul jutott tudománytársítás útján a szervtani s korcsosodástani törekvések az összehasonlító növénybonctanba világosságot hozandnak, ezen tudomány az összes szerves lények összehasonlító bonctanába szervileg beilleszkedendik, — ugyanazon alaptörvények állván az állatokra s növényekre nézve. Mely így működő tudomány megismertetvén velünk az egyes növények szervezetét s életműködéseit, s kijelölvén minden egyes növény számára azon magasabb vagy alantibb polcot, mely őt a növényország fokozatos rendszerében a más növények sajátságaival való összehasonlítás alapján megilleti, kiválóan bölcsészeti természetű lesz, inkább az értelmet mint az emlékezetet fogja foglalatoskodtatni.

Mint a növény-szervtant (Organographiát) s ennek egyik rész tudományát a növény-alaktant (Morphológiát) és segéd tudományát a növénytani bonctant (Anatomiát), úgy a növény-élettant (Physiologiát) is melegen ajánlotta hona tudósainak, mivelte buzgón ő maga. E nemű tárgyakkal irataiban vagy tüzetesen foglalkozott, vagy alkalmilag emlékezett meg róluk, s vagy tulajdon vizsgálódásait rajzolta vagy más jeles tudósok e téren fölmutatott eredményeit nagy szakavatottsággal előadta.

Szépeknek találjuk észleleteit a hímiszálak ingerlösségéről és ingerült állapotjukban mozgásirányukról két értekezésében. ³⁴⁾

Tanulságosan ismerteti a növényprotoplaszmánál észlelhető sajátzerű tömecei (molecularis) mozgást, mely fölfedezője BROWN ROBERT tapasztalatai szerint a szerves szintűgy mint a szervtelen lények parányszerű elemeinél mutatkozván, független a hig testek folyékonyságától, bármily hajcsöves vagy nedvsvívós hatástól, a légnek, melegnek, gázoknak befolyásától. ³⁵⁾

Érdekesen adja elő SCHULTZ berlini egyetemi tanár azon állítását, hogy a növények valódi tápláléka nem mint eddig hitték a szénsav, s hogy az általok kilehellett élely nem a szénsavas gáznak bennök történt fölbomlásától, hanem a nedveikben tulajdonkép sajátlag benlevő egyéb növényssavakból fejlődik ki; — mely állítást azonban, hogy BOUSSINGAULT észleleteinek eredménye meg nem erősíté, szintén fölemlíti. ³⁶⁾

Hogy miként termékenyül a növények petéje, alaposan megmagyarázza ANCI JÁNOSNAK BRONGNIART által tökéletesített elmélete szerint, melynél fogva a bibe szömölcei közé hullott s ott a méznedvtől földuzzadt himporsejt a bibe szárcsövében áthaladó s egész a petéig ható tömlővé nyúlik ki, hol megrepedvén s a benne keringő kis testecskéket (protoplaszmát) kiöntvén, ezekkel a peteszájon (micropylén) át termékenyíti a peték csiratömlőjében foglalt petesejtet. ³⁷⁾

A növény-öslénytant PARLATORE a mostani növényvilág alapos és teljes megismerésére nagy fontosságúnak tartván nemcsak tizetesen foglalkozott őskori növények vizsgálásával, hanem a nagy őskori képződések korszakaira nézve az őt megelőző öslénytani tudósok nézeteit is javítani igyekezvén, különösen CUVIER tanától eltérőleg határozza meg azon korszakokat.

³⁴⁾ „Sulla irritabilità dei stami di alcune piante. Osservazioni del D. ATTILIO TASSI etc. Da FIL. PARLATORE.“ Giorn. bot. ital. 1845. part. II. 21—22. II.“ és „Qualche altra considerazione sopra la irritabilità degli stami di alcune piante.“ I Giardini II. 1856. 409—412. II.

³⁵⁾ „Necrologia di ROBERTO BROWN. 1853.“ Negli Atti dei Georgofili, nuova serie, tom. VI.

³⁶⁾ SCHULTZ: „Die Entdeckung der wahren Pflanzennahrung mit Aussicht zu einer Agricultur-Physiologie. Da FILIPPO PARLATORE.“ Giorn. bot. ital. 1845. I. 2-ik füz. 59 és 60. II.)

³⁷⁾ „Cenno necrologico di ADOLFO BRONGNIART. Da FIL. PARLATORE.“ Bullettino della Società tosc. di Orticoltura. Firenze, 1876. 46—51. II.

Az első kori izzó hőségű képződmények szakában állatok és növények meg nem élhetvén — s csak a második és később-kori képződmények szaka jöhethvén itt tekintetbe, erre nézve CUVIER nézeteit nem osztja PARLATORE.

A földtani képződmények második korszakában ugyanis, mely a szerves őselet első szakával esik össze, CUVIER csak egy korszakot lát; PARLATORE kettőt különböztet meg, melynek régiebbje:

a) az *edényes virágtalanok és gerinctelen állatok* korszaka volna; a kőszéntelepekkel, zoophytákkal, csigafélékkel (*mollusca*), rákfélékkel (*crustacea*), melyek az akkor mindenütt ugyanazon hőmérséklettel és hasonló természettel bíró szigetektől álló földtekét lakták, szénsavval (1:10) terhelt levegőben, mely a léglélegző állatok létét kizárta, a vizlélegzőkét (*sit venia verbo*) lehetővé tette;

b) a második a *Cycadeák és hullók* korszaka, a már egyes szigetektől és terjedelmes szárazföldből álló és kevésbé szénsavas légkörű földtekén.

A földtani képződmények harmadik korszakában, azaz a kréta fölötti képződményekben CUVIER két korszakot állít, melyeknek régiebbje a kis *emlősök*, azaz a *vastagbőrűek* (*pachydermák*), *anoplotheriumok*, stb. korszaka, az újabbik pedig a nagy *emlősök*: a *mastodontok*, *rhinocerosok*, stb. korszaka volna.

PARLATORE e két korszakot tagadva, elegendően találja mind azon állatok maradványait együtt, t. i. az *emlősök* és *kétszikűek* egy legújabb korszakában. ³⁶⁾

*A növény-korcsosodástant (Teratológiát) különös figyelmében részesíté jól tudván azt, hogy a korcsalak (*monstrositas*) gyakran visszaképző irányában bizonyos növényserveknek eredeti alakját és jelentőségét, a szabályszerű állapotban hiányzó részarányosságot tünteti föl, s ily növényeknek a rendszerbe való helyes beillesztését irányozhatja. Nevezetesen föl is használt PARLATORE ily korcsosodási tünetnyeket egyik nagy tudományossággal védett és fönt már említett kedves eszméjének a *Tobzosok* tobozpikkelyei eredetéről és szervtani jelentőségéről szóló tanának támogatására.

³⁶⁾ Munkái: „Dubbj sui limiti assegnati da CUVIER alle diverse rivoluzioni del globo.“ Giorn. bot. ital. 1844. Part. I. tom. 2-do 254. l. — És: „Sulle impronte de' Vegetabili fossili di Monte Massi e di Monte Bamboli nella Maremma Toscana. Lettera al Ch. Sr Prof. PAOLO SAVI. Firenze, 1843.“

Tette ezt névszerint a „Note sur une monstruosité des cônes de l' *Abies Brunoniana* WALLICH“ fönt idézett értekezésében; fölhozván ezen fa több tobzain észlelt korcsosodásokat, melyek egyes pikkelyeket leveles ágakká fejlődve, s ismét a pikkelytesttel közönségesen összeforrt murvát tőle részben vagy egészben elválva mutatták, s az ily visszaképzés által az eredeti állapotot föltüntetvén megerősíték PARLATORENEK fönt már jelzett azon nézetét, hogy a tobozpikkelyek nem egy oldalról megnyílt s kiszélesedett termők, hanem valóban gyümölcsburkok, hogy épen azért a *Tobzosok* tobozviszonyaira a *Gymnospermia*-tant alapítani nem lehet.

Láttuk eddig PARLATORENEK a növénytan több rész tudománya iránti érdeklődését, azok terén való buzgó működését.

De valamint minden tudományos munkálkodása oda irányult, hogy az egyes lények nemcsak maguk egyéni jelenségebeu, hanem az egész teremtés és emberi tudás összeségéhez való viszonyukban ismertessenek föl: úgy mindazon vizsgálatokat, melyeket a növénytan sokféle ágaiban maga tett s más tudósok által tetetni akart, oda irányította, hogy azok a növényzet helyes rendszerének megállapítására szolgáljanak, az egyes és összes növények ebben találják meg kellő helyöket és faji, nemi, osztályi tulajdonaiknak az egész növényvilágot illusztráló jelentőségét. Ezen mély tudományosságú egyetemítési törekvés mutatkozik ugyan minden munkáiban, de tüzetes célját és föladatát képezi egyes jeles dolgozatainak, melyeknek címei a következők:

„Sulla botanica in Italia e sulla necessità di formare un erbario generale in Firenze. Discorso diretto ai botanici radunati nel terzo congresso italiano, da FILIPPO PARLATORE Dr. Professore aggiunto e lettore di anatomia nella r. università di Palermo, etc. Parigi, De Lacombe, 1841.“ — „Sullo spirito nelle scienze naturali nel secolo passato e nel presente; prolusione letta nell' apertura del corso di Botanica nell' II. e R. Museo di Fisica e storia naturale di Firenze il 4. Dicembre 1843.“ Giorn. bot. ital. 1844. Tom. I. 31—49. II. — „Intorno due dissertazioni botaniche di MICHELAN-GELO POGGIOLI considerazioni dell' onorev. Prof. F. PARLATORE. Roma 1864.“ Estr. dal Bullettino Universale della Corrispondenza scientif. di Roma per l'avanzamento delle scienze. 1863. VII. n. 4. 5. — „Considérations sur la méthode naturelle en Botanique. Florence, 1873.“ — Ezen jeles értekezéseiben az

egész növényvilágot összefoglaló rendszer tudományos alakításának fejlődését, történetét bő magyarázattal a következő főbb mozzanatokban rajzolja.³⁹⁾

Már a 16-dik században GESSNER a nemeknek létét a növényországban kimutatván — és CESALPINO egy nem merően tapasztalati hanem tudományos növényosztályozást föllállítván, a tudósok figyelmét a növények rendszerének megalapítására fordíták. Sokan, köztök TOURNEFORT, követték ez uton őket. De siker nélkül, míg LINNÉ új világot derített a természettudományokra azáltal, hogy nyelvöket meghatározván, a fajtól a válfajt (varietas-t) megkülönböztetvén, a fajokat két névvel nem- és faj-névvvel nevezvén előbbi növénytudósok nyomán jobban körülírta a fajokat, megalapította a rendeket, a seregeket kitűzé, egy szóval rendet hozott a zavarba.

Helyesen mondja ezt PARLATORE, mert LINNÉ, ha nem is szószerint a tárgyias természetre de mindenesetre az emberiség alanyi tudományára nézve kiérdemelte magának azon dicsőítést, melyet az ismert elmés mondat kifejez: „Deus naturam creavit, LINNAEUS ordinavit;” — a való t. i. az, hogy éles eszével az állat- és növény-világ rendszerének az isteni teremtő elméjében fekvő törvényeit fölismerni igyekeztvén, ez irányban az őt megelőző valamennyi természetbuvároknál szerencsésebben járt el; névszerint a botanikában rendszerét a növények ivarszerveire alapította, melyek a huszonnégy sereg közül huszonháromban legszembetűnőbbek lévén, a növények meghatározását, vagyis hogy helyesen fejezzem ki magamat a talált növényekre való ráismerést igen megkönnyítették.

De halljuk ismét PARLATORE-t: Főlkarolták LINNÉ rendszerét a megörvendeztetett botanikusok lebűvölve annak egyszerűsége, könnyű használhatósága, műnyelvezetének és synonymiájának szabatosága, a mester költészeti ékesszólása által. — Azonban akadtak ellenzői is: BUFFON inkább éles észszel mint positiv tudománnyal támadá őt meg, ADANSON sok növénytani ismeretekkel de kirívóan a nagy férfiú dicsősége megirigylésével. Támadásaik visszaháromoltak önmagukra. — De LINNÉ maga is jól érzé rendszerének elégtelenségét, úgy mint a mely csak egyes jellegekre — a növények ivarszerveire — s nem egész valójokra, nem szervezetők összeségé-

³⁹⁾ Ha PARLATORE eszmemenetének előadásában itt is hosszasan szölok: azt is — nem egyedül szakférfiak körében, hanem vegyes gyülekezetben fölolvastatni készült — beszédemnek célja és természete honta magával.

re alapítva mesterséges (s nem természetes) vala. Ő tudta, hogy oly rendszerre van e tudománynak is szüksége, mely maga valóságában megismertesse a növényvilág természetét. Miért is már maga utasított a természetes rendszer megalapítására a többiek közt mondván: „Methodi naturalis „fragmenta studiosae inquirenda sunt, „primum et ultimum „hoc in botanicis desideratum est.“⁴⁰⁾ Ő maga is tett e végre — pedig nagy — lépéseket.

Ugyanis eltekintve attól, hogy főosztályozásában a huszonhárom első sereg a szikes növényeket kimerítvén, a huszonnegyedik a szikteleneket foglalja magában, hogy ezeknek rendjeiben helyesen elkülönítetnek a gombák, moszatok, zuzmók, mohok és harasztok természetes osztályai: s huszonhárom seregei közül is többek egész általa is kiemelt és megnevezett egy vagy több természetes családokat kikerekítve tartalmazznak, mint az 5-iknek 2-ik rendje, a 12-ik, 13-ik, a 14-ik (kevés kivétellel), 15-dik, 16-dik, 17-dik, 19-ik, 20-ik; — de ezenkívül is a többi seregekbe beosztott növények természetes családjait vagy mint ő nevezé természetes rendjeit „Classes plantarum seu systemata plantarum. Lugduni Batav. 1738.“ című művében 485-ik s következő lapokon és ismét: „Philosophia Botanica Stockholmiæ 1751.“ című munkájában 27. és következő lapokon kijelölte. Azonban nem egy előre megállapított vezéreszme szerint. Mindamellett így is hatalmasan előkészítette a természetes rendszer megalkotását, de be nem végezheté a nagy munkát, melyre már előtte is oda mutattak és közreműködtek jeles növénytudósok.

Névszerint már a tizenhetedik században MAGNOL jelzé a növények közti atyafiságot, mely nem egyes részeik, hanem egész valójok szemléléséből lesz nyilvánossá. — ADANSON tovább ment, családokat képezvén a növény életműszervek összehasonlítása alapján. — De egynek működése sem oldotta meg a

⁴⁰⁾ LINNÉ, „Philos. bot. Stockholmiæ 1751.“ 27. l. — Ily művében pedig: „Classes plantarum seu systemata plantarum“ etc. Lugd. Batav. 1738. Praefat. mondja „Systemata duplicia sunt: artificialia et naturalia. Naturalia dicuntur, quae Classes naturales servant, in quibus classibus nullae admittuntur, nisi quae inter se affines sunt plantae, tota facie et natura convenientes. Artificialia vero constant Classibus, quas ingrediuntur varia indiscriminatim plantarum genera, inter se toto coelo diversa, nisi quod conveniant unica ista nota Classi a systematico praefixa. Artificialiales methodi longe faciliores sunt, cum in iis Autor regulas plantis praescribit, in naturali vero Methodo notas quas natura speciales his non illis imposuit plantis, inquirere debet systematicus summo negotio. Methodus naturalis adhuc detecta non est. Fragmenta dedi.“

nagy föladatot. — Szerencsésebb volt a Trianoni kertnek igazgatója Jussieu Bernát, ki 1759-ben annak növényeit (Adanson a családok fölötti munkájának megjelenése előtt 4 évvel) egy új módszer szerint rendezte, melyet 1789-ben unokaöcse Jussieu Ant. Lönise „Genera plantarum”-ában először fejtett ki teljesen. Vezérelve vala: a növényeket életszerveik és jellemzőik illető alárendeltsége és beljelentősége szerint osztályozni. A főbb szervek a főosztályozás alapját képezik, a többiek az alsóbbakat szabályozzák. A csirának s szikjeinek főjelentőséget tulajdonítván Jussieu, ez utóbbiaknak hiánya vagy léte, illetőleg száma szerint sziknélküliekre, egy- s két-szikűekre osztá el a növényeket. A himszálak, a termők, szirmok s kelyhek az alábbrendelt osztályozásnál jöttek tekintetbe; — a tápláló szervek egészen mellőztettek. — Jussieu főosztályozását igazolta egy növénybonctani nevezetes fölfödözés is. Miután t. i. már régibb időben Rumphius — Amboinában németalföldi consul — némely pálmák törzsében rendetlenül helyezett rostos szálacskákat észlelt: Desfontaines, ki a Flora atlantica meghatározása végett Afrikában tartzkodék, visszajötte után azon fölfödözését tette közzé, hogy a *kétszikűek* törzsében rostnyalábok (rostedényszálak) gyűrűsen (concentrice) helyezkednek el, mi az *egyszikűek*ben nincs úgy. Ennélfogva az *egyszikűek* és *kétszikűek* főosztályai szövettanilag is megállapítva lőnek. — Jussieu után jött C. L. Richard rendszere a *csirás* és *csirátlan* növények főosztályaival; a csirásokban az *endorhizák* vagy *hüvelgyökűek* (*egyszikűek*) és *exorhizák* vagy *csupaszgyökűek* (*kétszikűek*) megkülönböztetésével, melyekhez járulnak a *synorhizák* vagyis a magfejrhez nőtt gyökűek, úgy mint a *Cycadeák* és *Tobzosok*. — Mig Jussieu és Richard növényrendszerei a csirára voltak főtekintettel: De Candolle mesterének Desfontainesnek eszméit kifejtve a növények tápláló szerveire fektetett rendszerét: fölosztván a növényeket *sejtnövényekre* és *edény-növényekre*, ez utóbbiakat pedig a) *exogenákra*, (*kifelé növekedésre*), azaz olyanokra, melyekben a törzs rostnyalábjai belülről kifelé terjedvén, a törzsnek kifelé növekedését eszközlik, (ezek az *egyszikűek*); és b) *endogenákra*, (*befelé növekedésre*), hol a külső rostnyalábok gyűrűs rétegei a legifjabbak levén, a törzs kívülről befelé növekszik (*kétszikűek*); — a többi osztályozati jellegeket a *tenyésztési szervektől* vette: a himszálak beillesztése helyétől, burkok számától, stb.

Valljon, az már a kérdés, mindezen nagy érdemű s jelentőségű törekvések tudományos eredményeiben megtaláljuk-e a növényvilág tökéletes rendszerét? Parlators feleli:

Nem. Ugyanis JUSSIEU rendszere, jóllehet bizonyos haladást mutat föl a nagy cél megközelítésében, mégis szintén mesterséges, mint LINNÉÉ; a szikek léte vagy hiánya, egyes vagy kettős száma képezi az osztályozás alapját, mint LINNÉNél a himszálak léte vagy nem léte, száma vagy helyzete; a főosztályok elnevezése semmiképen nem adja a növénynek képét; nem mond többet róia, mint hogy szikes vagy sziktelen, egy vagy több szikes; s épen minden pozitív jelzés nélkül hagyja a szikteleneket. — Azonban DE CANDOLLE rendszere sem szerencsésebb. Főfőosztása ugyan sejt- és edénynövényekre és edénynövényekre jobb mint JUSSIEUÉ, mert nevezett szervek minden illető növényben meg vannak; de a főosztályoknál nem vetetnek a tenyésztési szervek tekintetbe, — míg az alsóbb osztályozásnál a tápláló szervek egészen mellőzöttek; a növények tehát nem egész (eddig teljesen föl sem ismert) valójokban és szervezetökben tartatnak itt is ott is szemmel. Pedig ez egy tökéletes növényrendszernek okvetlenül szükséges kelléke volna.

S ilyenek előállításában fáradozott PARLATORE egész tudományos működésével azt tűzvé ki célul, hogy a növények természetes osztályozásánál valamennyi szervekre együttes tekintet legyen, annak alapját nem az egyes bármennyire fontos szervek hanem a növények összes szervezése képezze, mi végre tehát nem csak a tápláló és tenyésztési szervek, hanem az elemi szervek is teljes jelentőségökben érvényesüljenek, — névszerint az utóbbiaknak folytonos összalakulásai is a növényrostok képzésében és elhelyezésében. Mind ezt szem előtt tartva PARLATORE az egyes növényeknek minden egyes szerveit lehetőleg élő állapotban észlelte és kimerítően leírta; s az így megismert növényt a többiekkel összehasonlítván annak az őt megillető magasabb vagy alantibb helyet az osztályozati lépcsőzetben kijellette. Így járt el azután minden egyes nemekkel mint természetes fajcsoportozatokkal, — így a nemek csoportjaival, a családokkal vagy rendekkel, — és így igyekezett felépíteni a családok vagy rendek csoportjaiból — a seregekből — az összes növényrendszert.

Ezen rendszernek táblázati fölmutatását többször ígérte, de tudtomra a tanári leckeíben való szóbeli előadásain kívül nyilvánosságra soha nem hozta. Mégis a szerint dolgozta ki „Flora Italiana“ című nagy munkáját, mely, ha eddig megjelent kötetei hátramaradt kézírataiból kiegészítetvén, teljesen napvilágot látand: PARLATORE saját rendszerének kellő méltatására biztos alapul szolgáland.

Legyen az, így ohajtom, bizonyos haladás a természetes rendszer tökéletesítésében; s jöjjön ez — mennyire eszmények megtestesülhetnek — minél előbb létre. De bár mi történjék is, könnyelműen ne vettessék el az, mit LINNÉ halhatatlan geniusa rendszerében megteremtett. Irassanak Flóráink a természetes rendszer alakjában, — de a növények könnyebb s biztosabb fölkeresésére használtassék nagy növénytani tudósok példája szerint LINNÉ Generum Clavis-sza. Mit a ritka elméülü Koch bámulatos munkájában (némethoni és schweizi Flórájában) üdvösen használt, azt nézetem szerint német kézikönyve csak pár hét előtt megjelent új kiadásának gondozója HALLIER ebből helytelenül hagyott ki. A kész tudós kizárólag élhet a természetes rendszerrel; de a kezdőnek, sőt a tudomány szentélyébe a küszöbön már át is lépett készülő tudós-
nak kezéből ne vegyük ki a növények fölkeresésére legbiztosabban vezető LINNÉ-féle „Clavis Generum“-ot; az ennek használatával nevében fölismert növényt azután a természetes rendszer világában könnyebben lehet megismerni. Sok idejét fogja így maggazdálkodni a tudomány művelője, — s mi sem lesz veszélyeztetve. Pedig minden egyes munkás embernek percei az összes emberiségnek tulajdona, a hazának, a nemzetnek kincse! Míg a Grammaticusok és Philologusok az abc szerinti szótárak használatával az etymologicus szótárak kedvéért föl nem hagynak, jóllehet amazok a származásukra nézve összetartozó szavakat messze szétdobják egymástól, addig hagyassék meg használatban LINNÉ Clavis-sza is a Flórák írásánál.

De térjünk vissza PARLATORE-hez.

Az eddig kijelölt sok irányu tudományos készütségnek részint megszerzése, részint alkalmazása és gyarapítása végett Olaszhon növénytudósainak figyelmét leginkább a honi flóra megvizsgálására és megismertetésére hívá föl. S mire másokat buzdított: azt maga is tette; számos kirándulásokban úgy szülővárosa Palermo-vidékének, mint egész Siciliának, sőt egész Olaszhonnak flóráját tanulmányozván és tanulmányainak eredményét tudós munkákban köz kézre juttatván. ⁴¹⁾ Így már 1839-ben kiadta LINNÉ rendszerében a „Flora

⁴¹⁾ Ide tartoznak a szövegben említettekén kívül következő munkái és értekezései: „Nova Serapiadis species auctore PHIL. PARLATORE Dr.“ *Linnæa* 1836. 347—348 II. és Tab. IV. Fig. 1 és 2. *Serapias parviflora* PARL. — „In nonnullis Filaginis Evacisque species ex naturali Compositarum familia observationes.“ *Giorn. toscano di Scienze mediche-fisiche naturali*. T. I. 1840. 179—184. II. — „Observations sur quelques plantes d' Italie.“ *Ann. des Sc. nat.* T. XV. 1841. 294—303. II. —

Panormitana" két első füzetét latin nyelven, később pedig azt a természetes rendszer alapján átdolgozván 1845-ben nagyobb virányterülettel olasz nyelven a „Giornale botanico italiano“-ban nyomtattatni kezdte; de mindkét mű befejezetlen maradt.

Számos kisebb s nagyobb dolgozatokban egyes olasz vagy külföldi új vagy kevésbé ismert növénynek vagy fajok leírását közlé; — s általában a növénytudományt hazájában terjesztendő elvállalá azon növénytani folyóirat szerkesztését, melyet az olasz tudósoknak pisai (1839-ki) és páduai (1843-ki) gyülekezetében — ott CESATI itt BRACHT ALBERT — ajánlatba hoztak, a Congressus pedig 1844-ik évtől kezdve PARLATORE által megindíttatni elhatározta. Az így létrejött: „Giornale botanico italiano compilato per cura della sezione botanica dei congressi scientifici italiani da FIL. PARLATORE. Firenze.“ 1844-től 1851-ig sok szolgálatot tett a tudománynak; de 1852-ben megszűnván, csak legújabban a híres világotutató BECCARI vezetése mellett 1869-ben megindult „Nuovo Giornale botanico italiano“-ban ünnepelte föltámadását.

PARLATORE nek az olasz flóra ismertetése terén minden egyéb működését jelentőségben fölülhaladja „Flora italiana“ című korszakalkotó munkája, melyet 1848-ban kezdett közzétenni a végre, hogy az olasz flóra kisebb nagyobb területei fölött addig sok jeles növénytani tudósok, (mint: BALBIS, COLLA, MORIS, MENEGHINI, SAVI, GUSSONE, GASPARRINI, TODARO, TARGIONI-TOZZETTI, DE NOTARIS, CARUEL, CESATI, stb.) által kiadott száznál több műben elősorolt növényeket egy az egész olasz-honi virányt átölelő rendszeres munkában előadja, belefoglalva a flóra rokonsága tekintetéből Schweiz, Déltyrol, Istria és Corsica növényzetét is. Jóval túlszárnyalta PARLATORE ezen munkája az e nemű legelső olasz-honi művet, BERTOLONINEK 1833-tól 1862-ig 12 kötetben megjelent különben nagyérdemű „Flora Italica“-ját, már csak azon tekintetben is, hogy míg ez LAN-

„Florae siculae synopsis auctore JOAN. GUSSONE, vol. I. Neapoli 1842.“
 Giorn. bot. ital. 1845. I. parte 2. I. — „Orchideae siculae sive enumeratio
 Orchidearum in Sicilia hucusque detectarum auct. AUG. TODARO, Pa-
 normi. 1842.“ Giorn. bot. ital. 1845. I. parte 2. 5—8. II. — „Synopsis
 plantarum in agro lucensi sponte nascentium auct. BENED. PUCINELLO,
 Lucae 1841—3.“ Giorn. bot. ital. 1845. I. parte 2. 9—11. II. — „ANTONII
 BERTOLONII flora italica sistens plantas in Italia et in insulis circum-
 stantibus sponte nascentes.“ Vol. V. fasc. IV. Giorn. bot. ital. 1845. I.
 parte 2, 31—33. II. — „Memoire sur le Papyrus des Anciens et sur le
 Papyrus de Sicile“ Mém. des Savans Etrang. de l'acad. des sciences de
 Paris XII. 1854. 469—502 II. — „Plantarum italicarum species duas no-
 vas descripsit P. PARLATORE Nuovo giorn. bot. ital. V. 1873, 68. 69. II.

né rendszerét követte, PARLATORE „Flora italiana“-jában a növény-systematica körül tett hosszú és alapos tanulmányait a természetes rendszer követelményei szerint értékesíté. Ebben is mint minden hasonló műveiben különös tekintetet fordított a növények földrajzi elterjedésére, mely az éghajlati viszonyokkal összetariva a természetes flórák meghatározására szolgál és a növényvilágnak a természet egyéb tüneményeivel szerves összefüggését földeríteni segíti. A halál ugyan elébb elragadá őt, mintsem hogy a 6-dik kötetig haladott munkát bevégezhetné volna: de vigaszunkra szolgál derék özvegyének kifejezett szándéka, hogy a kész kéziratnak hátralevő részét is közzé fogja tenni.

Ezen és egyéb descriptiv műveiben lelkiismeretes vizsgálódással fölhasználta ugyan tudományos nagy készültségét arra, hogy a növényvilág nem- és faj-typusait, a mennyire ezek állandóknak s önállóknak mutatkoznak, fölismerje, és a növény minden részeire s egész jelentőségére kiterjedő pontossággal leírja; *) — mit tevén, tagadni nem lehet, sok új ne-

*) Erdemesnek tartom szóról szóra kiírni ide a híres DE CAN-
DOLLE-nek hozzám 1878-ki januárho 17-én intézett levelében PARLATORE
leíró növénytani működését kitünően jellemző következő szavait: „Les
„descriptions des plantes m'ont toujours paru exactes. Il se donnait de
„la peine pour vérifier les synonymes, et ne craignait pas d'aller à Pa-
„ris, Londres, etc. pour voir les herbiers. Dans la Flora italiana il a
„beaucoup décrit d'après le frais, sans négliger à côté de cela les plan-
„tes sèches. Pour les Conifères et Gnétacées du Prodromus (XVI. sect.
„2) il a aussi recherché les plantes vivantes à Kew et ailleurs. Dans
„ce travail, au quel il s'est appliqué longuement et consciencieusement,
„j'estime qu'il était impossible de contenter à la fois les botanistes et
„les horticulteurs. Ceux-ci n'auraient pas du tout approuvé des recher-
„ches encore plus savantes dans le genre de celle qu'on a faites depuis
„sur l'organisation de la fleur, de l'ovule et sur les canaux et vaisseaux
„du tissu, des aiguilles et feuilles dans cette famille. — Il a donné une grande
„impulsion à la botanique en Italie par la création de l'herbier de Flo-
„rence et du Giornale botanico Italiano.“ — Nem hallgathatom el még
egy európai hírű növénytudósnak Dr. ASCHERSONNAK PARLATORE flo-
ristikus érdemei fölötti itéleletét, ki, mintán a „Botanische Zeitung“ 1870-
diki 13-ik számában a Flora italiana IV ik kötetének bírálatát ad-
ván némely növénycsalád rendszeri beállítására fölötti eltérő nézeteit
elmondta volna, így szól: „Referent kann der speciellen Bearbei-
„tung, welche alle aus den früheren Bänden bekannten Vorzüge be-
„sitzt, seine unbedingte Bewunderung nicht versagen. Wie dort schliesst
„sich bei jeder Art an eine sorgfältige und kritische Synonymie und
„eine mit pflanzengeographischem Takt redigirte Angabe ihres Vor-
„kommens, welche Abschnitte des Verfassers eingehendes Quellenstu-
„dium bekunden, eine klassische, meist nach lebenden Exemplaren
„angefertigte Beschreibung an Das Werk ist allen, die sich gründ-
„licher mit der Vegetation Europas beschäftigen wollen, unent-
„behrlich.“

meket és fajokat állított föl, melyek a honi és külföldi flóra szorgalmas tanulmányozásában kerültek elejébe. De más részről legóvatosabban tartózkodott azon könnyüségtől, hogy ne mondjam könnyelműségtől sőt maniatól, melylyel egyes növénytudósok a fajok s nemek föllállításában áradozva minden némileg föltűnő alakot, melynek sem állandósága sem körülírható önállósága be nem bizonyult, új faji vagy nemi elnevezéssel üdvözölnek, — az esetleg ugyanazon egy termőhelyen álló két rokonfajnak kölcsönös termékenyüléséből keletkezett fajelegyeket (hybrideket), melyeket még akkor is, ha bizonyos ideig némi állandóságot tanúsítanak, nagynevű növénytudósok példája szerint legfőlebb az apa- és anya-növény öszszetett neveikkel illenek megkülönböztetni, egészen önálló névvel neveznek; — s így a nomenclatura roppant súlyterhét öregbítve az emlékező tehetséget a fölösleges névsokasággal elnyomják, a tudományba világosság helyett zavart hoznak, a tudományosságának haladását meggátolják.

Mily jelentősége van észrevételeimnek, elegendőképen kitetszik abból, hogy már az önállóknak mutatkozó fajok megnevezésére is a neveknek ijesztő nagyságu arsenálja lőn szükségessé, mely a honi virágokat szorgalmasabban kutató botanikusoknak, valamint az eddig kevésbé ismert világrészekben utazó tudósoknak vizsgálódásai s a csak gócsó által észlelhető növényvilágban előnkbe álló ezernyi s ezernyi új fajok fölismérése folytán évről évre hatalmasan nagyobbodik; minek némi megvilágítására legyen szabad fölhoznom, hogy példának okaért Erdély virágos növényeinek fajait BAUMGARTEN 1816-ban (Enumeratio stirpium M. Princ. Traussylvaniae) 2252 számmal adja; — FUSS (Flora Transsylv. excursoria) 1866-ban már 3497-et, — SCHUR pedig ugyanakkor (Enumeratio plantarum Transs. 1866.) 4142-öt soroz föl. Azonban a számarányok helyesebb érzékitésére inkább fog szolgálni az, hogy midőn LINNÉ valamennyi rendszeres műveiben csak 8851 növényfajt nevezett meg, s az egész földkeréknek növénygazdagságát csak 10,000 fajra becsülte,⁴³⁾ most épen száz esztendővel halála után már a 200,000-et meghaladja⁴⁴⁾ az ismert növényfajok száma; me-

⁴³⁾ „Numerum plantarum totius orbis longe parciorem esse, quam „vulgo creditur, satis certo calculo intellexi, utpote qui 10,000 vix attingat.“ — LINNÉ Praefatio in „Species Plantarum.“ Cfr. Codex bot. LINNEAN. ed. RICHTER, Lipsiae, 1835. 13. lapon.

⁴⁴⁾ NÄGELI „Die Bewegung im Pflanzenreiche 1860.“ 54 lap; ki ezen munkájában az egész földkerék növényeinek valószínű számát 400,000-re teszi; v. ö. DE BARY „Schimmel und Hefe 1869.“ művét, melyben a most élő gombáknak számát a virágos növényekéhez hasonlónak véli = 150,000.

lyekhez ha hozzáadjuk a szükségkép figyelembeveendő synonymákat, az ugyanazon növényeknek különböző tudósoktól adott különböző neveit: egy oly roppant névmennyiség áll előnkbe, melylyel megkülzdeni már azon növénytudós is nehezen tud, ki, miután a növénytudomány egész terét részletesen átölelni egy ember tehetsége különben sem képes, annak csak egy résztudománya kiváló tanulmányozására szorítkozott. — Ezt szem elől nem tévesztette PARLATORE, — s nem gondolva sokaknak ellenzésével igyekezett a nemeket és fajokat, a mennyire lehetett, összevonni; a mégis szorgalmasan egybegyűjtött synonymák sokaságával és tarkaságával fölmutatván, mennyire túláradozott az igazolatlan Nomenclatura. Tanum erre nézve mind „Flora Italiana“-ja, mind pedig a DE CANDOLLE Prodromusában megjelent monographiaszerű leírása a *Gnetaceák* s *Tobzosok* rendjeinek. Ezen eljárásának magyarázatát adja a „Monografia delle Fumariee, Firenze 1844.“ munkájában, ⁴³⁾ így szólván: „Nem tartozom azokhoz, kiket az új fajok teremtésének dübe vezérel, egyedül azért, mert, mint köznyelven mondani szokták, egy szőrrel többet találnak egy növényen; s mert talán azon új nevek sokaságától hiszik mérlegeltetni növénytudósi érdemöket, a melyeket ők találtak és leirtak. Ki jó lábakkal van megáldva s kevéssé vagy épen nem ismert tájékokba ellátogat, az az új leleményeknek nagy számát gyűjtheti egybe; de azért még nem lesz nagy botanikus. Az én nézetem szerint,“ így folytatja PARLATORE, „többet ér egy tévedést kiigazítani, mint egy új növényt leírni. Egy új faj elfogadásánál szükséges, hogy alakmódosulásai, a termőhely talaja, égtáji fekvése s természete, valamint az éghajlati viszonyok tekintetbe vételével is ítéltesse meg s innen méressék valódi értékök s nyomatékuk. A jellegek alárendeltségi viszonya az, mire a természettudományokban különös figyelemmel kell lenni: s tévuton jár az, ki azoknak valódi értékét föl nem fogja.“

De PARLATOREnek egy figyelemre eléggé nem méltatható más eljárása is föltűnt előttem nagy művében a „Flora italiana“-ban; hogy t. i. ez, jóllehet olasz nyelven van írva, mégis a növények olasz neveit csak annyiban adja, a mennyiben ezek a nép nyelvén forognak, a mennyiben az ily növények gyógy-, konyha-, ipar-használati s egyéb a mindennapi életre vonatkozó tekinteteknél fogva ismeretesek; s ez esetekben is csakis a néptől használt elnevezésöket említi a nélkül, hogy olasz nem-

⁴³⁾ Giorn. bot. ital. I. 1844. VII. IX. I.

és faj-neveket készítene számukra, így p. o. az *Urtica*-nak több faja: az *urens*, *membranacea*, *pilulifera* a miudegyiknél egyszerűen ismételt egyetlenegy általános „*Urtica*” azaz „csalán” népies szóval jeleztetik.

Távol volt ő tehát azon szerencsétlen szokástól, melynél fogva némely nemzetek növénytani munkáiban oly növények is, melyek a nép nyelvén soha nem neveztetnek, a társadalmi érintkezésekben soha elő nem fordulnak, nemzeti nem-és faj-nevekkel ruháztatnak föl; mivégre a nyelveliftorító elnevezéseknek egy egész bűnözönével öntetik el a tudomány, az emlékezet. Így teremnek azután példának okaért magyar nyelvű növénytudományi könyveinkben ily névszörnyetegek: Kajmatsor, Locsagaz, Bibikra, Tátkanaf, Polyvatsuk, Ikrapikk, Ragyabura, Bundi, Szilkesark, Babuga, Tsipkepity s egyebek, melyeknek egyike sem származik népies elnevezéstől. (Tanuja ennek az 1807-ben Debrecenben megjelent „Magyar füvészkönyv” 591-ik lapján olvasható jegyzés.) Kértem már: mennyivel magyarabbak e nevek bármily idegen nyelven írott neveknél? és mennyivel magyarabbak a görög vagy latin illető neveknél a következő módon magyarított nem-nevek: *Hypnum* helyett Hipon, *Bryum* helyett Brion, *Mnium* helyett Mion, *Myosurus* helyett Mizura, *Satureja* helyett Szátorja, *Holosteum* helyett Olocsán, stb. Mit használnak magyar nyelvünknek, népünknek az ily fordítások? Mi igazolja csak némileg is az emlékező tehetségnek ily módon egy idegen szó helyett kettővel való terheltetését?! — Ha az általam nehezített elnevezési eljárást következetesen keresztülvisszük: akkor a körülbelül kétszázzezernyi ismert növényfajoknak, akkor a természet történet más két országában megkülönböztetett, körülbelül egy milliónyi fajoknak magyar neveket kell gyártanunk — a végre, hogy bábeli zavar támadjon azon aránylag számra mindig kevés tudósok között is, kik a leíró természetrajzzal, a leíró botanikával rendszeresen foglalkozván, a nemzetiségi korlátoktól eltekintve széles e világon egy egyesült Respublica litteraria-t képezzenek.

Komolyabb alakot ölt magára ezen dolog, ha a természettudományi tárgyaknak napról napra szaporodó számát tekintjük. A növénytudományra nézve már főlebb megtevém észrevételemet; legyen szabad a szomszéd tudományok terére ma csak egy példában átnézni, hogy az ily purismusból származó nagy bajokat, nehézségeket, haladási akadályokat átérezzük. LINNÉ „*Systema Naturae*” munkájának GÆLIN által gondozott 13-ik kiadásában (1789) az egész földkerekségnek Di-

pterái — legyei -- 687 fajban számláltatnak föl; — SCHNERNEK az osztrák főhercegség legyeiről 1871-ben kiadott s egy időben általam is szorgalmasan használt classicus művében csak az ezen főhercegség területén otthonos legyek 3261 fajban iratnak le. Tebát csak az osztrák légyfajok száma most ötször meghaladja a 80 év előtt az egész földkerekségről ismert legyek számát. — Szintén érvelésünket támogató számarányok lépnek előnkbe, ha a téhelyröpiükre — bogarakra — nézve LINNÉ „Systema Naturae“-je említett kiadását REDTENBACHERNEK az osztrák főhercegségi bogarakról 1849-ben kiadott művével összehasonlítjuk. ⁴⁶⁾

Igy keresztül mehetnének az állatvilág egyéb rendjeinek hosszú során, s tapasztalván, mint sokasodik napról napra évről évre az állatország (szintugy mint a növényország) fajainak száma: még inkább megértenők azon purizálás bűnös, voltát, melylyel egy nyelvrontó, tudományzavaró s teljesen fölösleges névhalmoz teremtetik, s melynek hasznát senki nem veszi, de átkát számos szellemi érdekek megérzik, megsínlik.

Kétszeresen kárhóztatandó ezen eljárás, ha iskolai tankönyvekben követtetik; bizonyítékokat tudnék erre fölhozni előbbi tapasztalataimból; de hiszem, hogy a már itt ott mutatkozó megtérés e vészes szokástól s — ha szükséges lenne — magának a nagyérdemű országos legfőbb tanhatóságnak célszerű intézkedése orvoslandják a bajt.

A nép nyelvén forgó növények tartsák meg népies neveiket; — a nemeknek és fajoknak a holt és épen azért nemzetiségi féltékenységet nem keltő, sőt még a Chauvinismust sem bántó latin nyelven adott tudományos neveik tekintessenek tulajdonnevekként, melyeket minden nemzetbeli tudós egyaránt használhat, egyaránt megért.

Hazája virányának alapos megismerésére a szomszédországok, de a távolabb külföld Flórájának is ismeretét nagyon hasznosnak látván: ajánlja ezt és ennek egyik főszközét a növénytani utazásokat hona tudósainak. S mit másoknak ajánlott, azt követvén maga is több tudós dolgozatban értekezett a külföld növényeiről; ⁴⁷⁾ látta és vizsgálta

⁴⁶⁾ REDTENBACHER idézett műve csak az osztrák főhercegségre nézve 3664 bogárfajt diagnosál, holott LINNÉ „Systema naturae“ munkájának 60 évvel azelőtt megjelent 13-ik kiadása az egész földkerekségről csak 4052 fajt ír le.

⁴⁷⁾ Ide tartozó iratai: „Plantae novae vel minus notae opusculis diversis olim descriptae, generibus quibusdam, speciebusque novis adjectis iterum recognitae auct. PH. PARLATORE, in univers. Panorm. Prof.

Belgium és Schweiz, Német-, Frank-, Angol-, Dán- és Svédország virágkincseit, de különösen fölkereste és tudományosan kutatta — két külön le is irt útjában — 1849-iki augusztusban a Mont-blanc hegyláncnak, azután pedig 1851-ben Lapphon és Finn-marknak fióráját, ⁴⁵⁾ mely utóbbira nézve Qualoë szigeten a 71-dik északi szélességi fok alatt a föld kerekége legéjszakibb fekvésű városában Hammerfestben huzamosb ideig tartózkodott. E két nevezeteseb útra leginkább hazája földjének fekszínti viszonyai indították. Tudta ugyanis, hogy az olasz félsziget Europa legmagasabb hegyeit, a nyugati határán majdnem 14,000 lábíg emelkedő Mont-blancot, a Siciliában 10 ezer lábnyi magasságra nyúló Etnát és az osztrák-, schweiz-, francia-honi határhavasoknak egyik lejtőjét birván, ezeken növényzetének oly éghajlatja van, milyen Európának a legészakibb szélesség alatt fekvő földjét dermeszti; — míg lapályaiban és a tengermelléken meleg légviszonyai következtében déli flóra díszlik.

Ment tehát a magasra és messze észak felé, hogy az olasz-honi lapálynak hőmérsékletétől leginkább eltérő havasoknak és éjszakvidékeknek virányait tanulmányozván, az olasz-honi havasok fiórájának tökéletesb megismerését előkészítse. S leírván ezen két útját, ne higgye senki, hogy száraz vázlatát adja növénytani tapasztalatainak. Ő, ki növénytani tudományát és működését a természet és társadalom életének minden irányú jelenségeivel szoros összeköttetésbe hozni szereti, tágasra nyílt szemekkel látja és tudományosan leírja a növényélet je-

Parisiis, 1842.“ — „Notizia sulla Pachira alba della Famiglia delle Bombacee, letta nella I. e R. Accademia dei Georgofili $\frac{3}{4}$, 1843. Firenze, 1848.“ — „Descrizione di due nuove specie di piante orientali“ Giorn. bot. ital. 1844 I. 307—9. II. — „Due nuove specie di piante della famiglia delle Graminacee.“ Giorn. bot. ital. 1844. I. tomo 2° 376—378. II. — „Nuova specie di Gianco della famiglia delle Giuncacee.“ Giorn. bot. ital. 1846. I. 324. I. — „Description de trois espèces nouvelles de Cyprès cultivées dans le Jardin botanique du Museum de Florence.“ Ann. des sc. nat. XII. 1860. 377—379. II. — „Note sur l'Araucaria brasiliensis et sur une nouvelle espèce d'Araucaria d'Amérique.“ Extr. d. Bulletin de la Soc. bot. de France 1861. — „Coniferas novas nonnullas descripsit PHIL. PARLATORE Florentiae. 1863.“ — „Enumeratio plantarum novarum quas in valle fluminis Amazonum invenit et ad sertum Palmarum conficiendum descripsit et iconibus illustravit J. BARBOSA RODRIGUEZ Sebastianopoli 1875. Rec. P. PARLATORE.“ Bullettino della società Toscana di orticoltura. 1876. Firenze 74. 75. II.

⁴⁵⁾ „Viaggio alla Catena del Monte bianco e al Gran San Bernardo eseguito nell' Agosto del 1849. da FIL. PARLATORE.“ Firenze, Le Monnier. 1850.“ és „Viaggio per le parti settentrionali di Europa fatto nell' Anno 1851, da FIL. PARLATORE. Firenze, 1854.“

lenségeit, de nem mulasztja el egyszersmind p. o. montblanci útja vázolatában érdekesen fejtegetni a Gletscherek, a Moräne-
nek képződését és haladását, a vándorkövek (erratische Blöcke)
származását, — a vérpiros hó színének csak görcső által ész-
lelhető kis ázalék-állatokban és növényekben keresendő okát,
a föld legtisztább havasi legében az embert sajnálatos módon
elnyomorító és állatias kifejezéssel bélyegző hülyeségnek (Cre-
tinismusnak) tünetényeit és okait, — de még a Szent-Ber-
náthegy szerzeteseknek a havasokon eltévedt embertársaik
megmentésében tanúsított önföladozását is hirdetvén s az el-
halt utasoknak az ottani halottkamrában fölismerésre kitett s
évekig romlatlanul maradó tetemeit az olvasó elé állítván, mind-
ezekben mintegy élethű és változatos képét adja a havasi vi-
lág minden jelenségeinek, — hogy azután rájok takarja,
mint tevő maga a teremő, a havasi virágoknak mosolygó
szinvegyületben himzett szőnyegét és fölmutassa, mint egye-
sül Isten művében a nagyszerű a kellemessel, a hatalmas az
igézővel, az örvendetes a szomorítóval, s mint talál, mint nyer
a művelt, az életrevaló ember mindenütt olyat, mi elméjét
foglalkoztatja, kedélyét földeríti, életét boldogítván a teremő
felé fordítja.

Nagyon helyesen sürgeti PARLATORE a növénytan sikereseb
haladása egyik föltételeként (mind a hazai mind a külföldi
flórára nézve) növénytan i monographiák készítését, mert
ezekben bizonyos családok, nemek vagy fajsoportok tüze-
sebben, terjedelmesebben és alaposabban tárgyalatván érté-
kes anyagkészlet kerül elő, melyet a rendszeres általános mű-
vek megírásánál nagy biztonsággal és sikerrel lehet fölhasz-
nálani. Ő maga megírta és 1844-ben kiadta a *Fumaricák* mo-
nographiáját,⁴⁹⁾ mely e nemnek első egyedrajza levén érde-
mes kezdet-munkát képezett s a szintazon növénycsaládnak
későbbi egyedirói HANMAR OLOF svéd tudós 1857-ben és HAUS-
KNECHT szászweimari tanár 1873-ban kiadott jeles munkáik ké-
szítésénél is fölhasználattott. — Egy másik értékes monogra-
phiai művét képezi a *Tobzosok* és *Gnetaceák* rendjének
DE CANDOLLE Prodromusa számára készített és annak 16-dik
kötete második részében 1868-ban megjelent leírása; mely
hosszú és jeles tanulmányozás alapján a tulságosan fölszapo-
rítva volt nemek és fajok helyes reductiójával (különösen a

⁴⁹⁾ „Monografia delle Fumariee, Firenze. 1844.“ Giorn. botan. ital.
1844. I. 50. s köv. és 124. s köv. lapokon, és külön füzetben.

Tobzosoknál) valódi szolgálatot tett a tudománynak. — Ide tartozik az Olaszországban iparcélokra meghonosított pamut-termelés tekintetéből az első olasz pamut-kiállításon 1864-ben Turinban kéziratilag bemutatott műve: „Le Specie dei Cotoni. Firenze, 1866.“ azaz a pamut-termő növényfajoknak egyedrajzi leírása, mely színes könyvomatú ábrákkal díszítve szerzőjének általános iránya szerint a túlságosan fölszaporított *Gossypium*-fajokat helyesen összehúzza.

Jól ismerte az éles ítéletű tudós, mily nagy haszna van Flóra gyermekei ékes mausoleumainak, a herbariumoknak a tudományra nézve, s épen azért valamint finnmarki útjában Stockholmot érintve benső megütközéssel értette, hogy a halhatatlan LINNÉnek herbariumát özvegye 1784-ben SMITH J. E. angolnak 900 font sterlingért titokban eladván, a nagy férfinak hazáját Svédhont e kifejezhetlen becsü kincstől megfosztotta, ⁵⁰⁾ — ugy ő olasz honának hű gyermeke ezt növénygyűjteményi tekintetben is gazdagítani akarván intézte, mint már fölebb említém, az 1841-ben Florencben egybegyült olasz tudósokhoz egy általános központi növénygyűjtemény alapítására fölhívó s ezeknél örvendetes viszhangra találó levelét. A jelen levő botanicusok: MORIS, COLLA, BRIGNOLI, CORINALDI, TARGIONI-TOZZETTI tüstént följajánlák gyűjteményeik másodpéldányait; a nagylelkű nagyherceg pedig fönt előadott intézkedéseivel életbe léptette a herbariumot; mely hatalmasan gyarapodván, PARLATORE már 1847-ben jelentheté az olasz tudósok velencei Congressusának, hogy hat év atatt 72,000-re emelkedett fajainak száma. De még inkább növekedett az 1854 után, hozzá járulván az ez évben meghalt híres angol utazónak s növénytudósnak Sir PHILIPP BARKER WEBBnek óriási herbariuma, melyet ezen jeles növénytudós — leginkább PARLATORE iránti barátságból időről időre Flórencben lakván — végrendeletileg növénytani könyvtárával és a mindkét gyűjtemény további szaporítására szánt körülbelül 100,000 frankra menő alapítvánnyal együtt a toscanai nagyhercegnek hagyott. ⁵¹⁾ A nagyszerű hagyaték a központi herbariumba jutván ezt oly gazdaggá tette, hogy ma már a világ legnagyobb

⁵⁰⁾ Nem sikerült az eladásról későn értesült svéd királynak azt visszaszerezni, jóllehet az elszállító hajót egész az angol kikötőig hadi hajóval üldözteté. — 1828-ban ugyanczen gyűjteményt a londoni Linné-társulat 3000 guineán vásárolta meg angol mezejénosától. RICHTER, Codex botau. Linnæanus, Lipsiæ. 1838. XXVI. i.

⁵¹⁾ „Elogio di FILIPPO BARKER WEBB. DA FILIPPO PARLATORE. Firenze. Le Monnier, 1856.“

gyűjteményeivel kiállja a versenyt. **PARLATORE** érdeme mind ez; s azon körülmény által is hirdeti nemes gondolkodását, hogy, midőn a növénygyűjtemény őrévé rendeltetett, saját egész gyűjteményét abba beolvasztá, ily tettének helyes és minden jól rendezett muzeumnál elvül főnálló indokát e szavaiban adván⁵²⁾: „Mindenek fölött kevésbé illemesnek (poco delicato) tartám saját herbariumot birni, midőn egy közgyűjtemény igazgatása lett kötelmemmé.“

Azonban nem elégedett meg e nagyszerű gyűjtemény teremtésével, óriási gyarapításával, tudományos rendezésével derék tudósunk; hanem egy igen tanulságos növénytermékgyűjteményt is állított melléje, mely a növényvilágból nyert gyümölcsöket, magokat, rostokat, gyantákat, mézgákat, balzsamokat, olajokat s növénytermék-készülékeket, u. m.: köteleket, papírt, szöveteket, stb. körülbelül 20,000 példányban tartalmazván az orvos- és gyógyszer-tannak, a tápszertannak, stb. szolgálat tárgyakat és tudományos fölvilágosítást; ehhez járulván az ásatag növények nevezetes összeállítása is, melylyel a derék férfiú a növénytani őslénytannak sőt az egész rendszeres botanicának kitűnő és hasznos szolgálatot tett.⁵³⁾

Hogy végre a növényvilággal összeköttetésben álló minden tudományos törekvésre kiterjedő gondosságának még egy bizonyítékát adjam: megemlítem azon indítványát is, mely a kertészetre nézve nemcsak növényföldrajzi tekintetben érdekes és tanulmányos, hanem szépészeti tekintetben is üdvösnek mutatkozik. Miután t. i. ily című értekezésében: „Sopra un nuovo scopo a cui potrebbe destinarsi una parte dei Giardini botanici.“ (Giorn. bot. ital. Firenze 1847.) a különböző éghajlati növényzetek különösségeit, szépségét az ékesszólás szingazdagságával föltüntette, ajánlja, hogy növénytani kertjeink egy része mind a szabad földben mind üvegházakban egész természetes flóra-vidékek növényeinek határolt csoportozására használtassék föl a végre, hogy az illető tenyészteti vidékek flórájának eleven képét adja. Maga is si-

⁵²⁾ Giorn. bot. ital. 1845. t. I. parte 3. 5 l.

⁵³⁾ Ide vonatkoznak következő iratai: „Ceuni sull' erbario centrale italiano . . . a Firenze, letto alla sezione botan. degli scienziati ital. al 4° Congresso in Padova il 16. Sett. 1842. Giorn. bot. ital. 1845. I. parte 3, 99. l. — „Sullo stato attuale dell' erbario Centrale italiano discorso letto il 23 Settembre 1845. nella sezione botanica del settimo Congresso degli scienziati italiani a Napoli.“ Giorn. bot. ital. 1846. tomo I. parte 3. 18. l. — „Les collections botaniques du Musée ro. al de Physique et d'Histoire naturelle de Florence au printemps de 1874. Florence, Le Monnier, 1874.“

keresen megkisérté ezt Flórenc muzeumi kertjében. Hazája égálgának megfelelőleg ugyanis szabadban két kertrészt alakított hasonló éghajlat alól került növényekből, melyek nek egyike Éjszak-Amerika égmérsékletre nézve Olaszhoz hasonló részének, másika pedig China s Japannak virággyönyörűségét tünteti föl; ez utóbbiban a magasztos szépségű *Magnolia*-fák és *Paulowniák*, a kánforbabér (*Laurus Camphora*), a gyertyák készítésére alkalmas növényfagygyut szolgáló *Stillingia sebifera*, a japani nyoszpolya, a levelei által föltűnő *Gingko biloba*, a tülevelű japani *Cryptomeriák* közt ott pompáznak égő színeikkel a *Granátalmafák* vérpiros, a *Hortensziák* hófehér, az *Azaleák* mosolygó szinturkaságú virágjai; egy virágházban pedig az olasz klímát nem tűrő növények csoportosítottván, kizárólag Dél-Amerika forró övi tartományainak *saharasztrjai*, *pálmái*, *Árumái* s az alakzatukban phantastikus, színvegyületekben bámulatig gazdag, virágjaikban majd dongó legyeket, majd galambot, majd tarkánál tarkább pillangókat, stb. hazudó virágu *Orchideák* bájolják el a látogatót.

JOURDAN PASCAL algíri növénytudós azon nagyszerű mauritániai romnak falain, melyet az algirvidéki köznép nyelve a „Kereszténynő sírja“-nak nevez, díszlő növényeket írja le ily című művében: „Flore du tombeau de la Chrétienne“, (Páris, 1867.) „A kereszténynő sírjának viránya“. Az olvasó méltán gyönyörködik ezen síri virány vázolatában.

Bár sikerült volna nekem is egy keresztény férfiú sírján egy oly virányt tüntetni föl Önök szellemi szemei előtt, melyben gyönyörködve szemlélhessék a vallási, a hazafiui, a családéleti kegyelet, a hála és lelkesedés, a becsületes munkásság és tudományos élvezetnek PARLATORE életében dúsan díszlő virágait; bár sikerült volna megkedveltetni díszes Önökkel a poraiban is tisztelt kedves tudóst, — de egyúttal legalább egy kissé megkedveltetni a szeretetre méltó tudományt is, hogy velem együtt tapasztalásból tanulják meg Önök is, mily isteni áldása az életünknek, — hogy midőn talán a hivatásszerű nehéz munkában lankad Önök ereje, midőn gondborítja kedélyéletök egét, midőn szeretetlenség zavarja lelkek nyugalmát: igéző virágaik szemlélésében, vizsgálásában találjanak üdülést, vidámságot, feledjék gondjaikat, s a kedves jelenségek élvezetében ujjongva szaporítsák éltök tavasz- és nyár-szakának örömeit; de az élet őszhajak jelzette alkonyán is megőrizték az életfrisseséget, a kedélyderültséget — és legbájosabb teremtményeiben bámulják s örvendőve dicsőítsék a teremtőt!

HALÁLOZÁSOK.

DR BERNOULLI, ki Guatemalában növényeket gyűjtött és azokat részben le is írta † S. Franciscob. (GChr.)

GUSTAY WALLIS a detmoldi szül. nagybuzgalmú és tapasztalt utazó, kinek vonzó útteirásai részben a Gartenflorában láttak napvilágot, kinek az europai kertek, sok ritka és új délamerikai növényfajt köszönnek, már a múlt évben vérhas és hideglelés által gátolva volt gyűjtésében † 1878. jún. 20. Cuencab.

BARTHELÉMY CHARLES DUMORTIER [*Dumortiera* REINW. BLUME et NEES *Hepaticae*] volt belga államminister, a belg. kir. növényteni társaságnak alapítása óta elnöke, a klerikalis pártnak egyik legösmeretebb szövívője * Tournayb. 1797. apr. 3. † u. o. 1878. júl. 9. Belgium legtekintélyesebb botanikusai közé tartozott, a systematikai, floristikai és hepaticológiai téren működött sikeresen. Erélyének és egyszerűségének köszöni Belgium, hogy egy minden tekintetben kitűnően berendezett állami növénykert létezik Brüsszelb.

CHRISTIAN EDUARD LANGETHAL a mezőgazdaság r. ny. tanára a jeni tud. egyetemen † Jenáb. 1878. júl. 25. több floristikai és keresett agricult.-botanik. munka írója.

HERMANN LEBERT a belgyógyászat r. ny. tanára a boroszlói tud. egy. * 1813. jún. 9. † 1878. aug. kezd. Bexb. (Schweitz). A híres klinikus a növénytannal is foglalkozott miről tudori értekezése tanuskodik: *De Gentianis in Helvetia sponte nascentibus*. Turici 1834. 49 p. 8°. A többi a növénytanra is vonatkozó dolgozatai: *Quelques mots sur la matière organique des eaux thermales*. Actes de la Soc. Helvétique 1843. 141—143. — *Ueber die Pilzkrankheit der Fliegen und die neueste in Oberitalien herrschende Krankheit der Seidenraupen mit Parasitenbildung, nebst einer Zusammenstellung der wichtigsten pflanzlich-parasitischen Krankheiten, welche von Insecten und Myriapoden bekannt sind*. Denkschrift der Schweiz. naturf. Ges. és kivonatosa a *VIRCHOW Archiv f. path. Anat. etc.* XII. 1857. 69—79, 144—171. — *Ueber die gegenwärtig herrschende Krankheit des Insects der Seide*. Berl. Entom. Zeitschr. II. 1858. 149—186. — *Ueber einige neue und unvollkommen gekannte Krankheiten der Insecten, welche durch Entwicklung niederer Pflanzen im lebenden Körper entstehen*. SIEBOLD und KÖLLIKER Zeitschr. f. wissensch. Zoologie IX. 1858. 439—453. — H. FREY-AL Beobachtungen über die gegenwärtig im Mailändischen herrschende Krankheit der Seidenraupe, der Puppe und des Schmetterlings. Vierteljahrsschr. naturf. Ges. Zürich I. 1856. 374—389.

FRANZ VON HAUSMANN ZU STETTEN REICHSPREHERR ZUM STEIN UNTER LÖWENBERG, LANEGG UND GREIFENEGG † 1878. aug. 5. Bozenb.

hosszabb szenvedés után 68 éves koráb. H. ki az Oesterr. bot. Wochenbl., a Flora és a bécsi állatt.-növénynt. társ. irataiban Tyrolis florájára vonatkozó apróbb dolgozatokat közölt, hazájának floráját megírta a következő című jeles műben: Flora von Tyrol. Ein Verzeichniss der in Tyrol und Vorarlberg-wild wachsenden und häufiger gebauten Gefässpflanzen. Mit Berücksichtigung ihrer Verbreitung und örtlichen Verhältnisse verfasst und nach Koch's Synopsis der deutschen Flora geordnet. Mit einem Anhang enthaltend: Die Literatur der Flora des Landes und Notizen über die zu selber Bezug habenden Botaniker, zweifelhafte und irrigere ältere Angaben — Höhenmessungen — einen Vergleich mit den Nachbarfloren in tabellarischer Uebersicht — einen LINNÉischen Schlüssel — ein vollkommenes Synonymen-Register — und Nachträge zur Flora. — Innsbruck 1854. XIV. 1614. 8°.

FRANZ VON FLEISCHER, ki a Hohenheimi mezőgazdasági és erdészeti akademián 1840. óta mint a természetrajz rendes tanára működött † Hohenheimben 1878. aug. 24. Munkái: Beiträge zur Lehre von dem Keimen der Samen der Gewächse, insbesondere der Samen ökonomischer Pflanzen. Stuttgart. 1851. IV. 159 p. 8r. — Ueber Missbildungen verschiedener Culturpflanzen und einiger anderer landwirtschaftlichen Gewächse. Mit acht Tafeln!Abbildungen. Esslingen, 1862. 94 p. 8r.

KINEVEZÉSEK.

ODOARDO BECCARI, az elh. PARLATORE helyébe a firenzei növénykert és az ottani természetrajzi muzeum növényteni gyűjteményeinek igazgatójának lett meghíva. (NGB)

Az Academia Caesarea Leopoldino-Carolina Nat. Cur. elnökének HERMANN KNOBLAUCH a hallei egyetemen a természettan rend. nyilv. tanára lett megválasztva.

W. PFEFFER baseli egyetemi tanár, Tübingenbe SCHWENDENER utódjából lett meghíva és a meghívást elfogadta.

O. BREFELD a müncheni tudomány egyetemre r. ny. tanárnak meghívott ROB. HARTIG helyébe lett a Neustadt-Eberswalde-i erdészeti akademiára rend. tanárnak meghíva.

HUGO DE VRIES eddig a növényélettan lectora az amsterdami egyetemen, ugyanoda ny. rendkiv. tanárrá; K. PRANTL eddig docens az aschaffenburgi erdészeti intézetnél, ugyanoda növénytan tanárrá; továbbá

LOJKA HUGO a budapesti állami felsőbb leányiskolához, SROSICH MIHÁLY a fumei állami felsőbb köznevelőiskolához rendes tanárrá lettek kinevezve.

DANIEL MORRIS a ceyloni növénykert igazgatójának segédjévé, EVERARD IM THURN a British Guiana Museum Curatorának lettek ki nevezve. (EJ.)

M. LO JACONO a palermoi, CARLO PICCARDI a sassari-i növénykert tanársegédei lettek. (NGB.)

NYILVÁNOS INTÉZETEK.

Tudomány-egyetem Pozsonyban. TRAFORT ÁGOSTON vallás- és közoktatási m. k. minister f. év aug. 333 elnöki sz. alatt Pozsony vármegye főispánjához a következő levelet intézte:

Mlgs. gróf főispán ur!

Hazánk közmívelődési magasabb érdekei s ezek előmozdítására irányzott törekvéseink között, teljes meggyőződéseim szerint egy sincs fontosabb annál, mely arra irányul, hogy a legfelsőbb oktatás mind belterjileg ama legmagasb színvonalra érje el, a melyen az a tudományoknak e században oly óriási haladásával a külföld legkitünőbb egyetemein áll, mind külterjileg minél többeknek, a kik a valódi tudományosságot akarják megszerezni s arra a középiskolai oktatásban kellő alapot és előkészületet nyertek, alkalom nyujtassék a legmagasb tudományos képzettségnek, benn a hazában és így nemzeti szellemben való megszerezhetőse.

Magyarországon jelenleg a kolozsvári egyetemen kívül, mely majdnem kizárólag a Királyhágón túli ország rész igényeinek szolgál, csupán a budapesti egyetem áll. S minél több történt a közelebbi évtizedben az ország bőkezűségéből ezen központi egyetemünk tudományos színvonalának magasbra emelésére s aunnál fogva minél nagyobb a hazai ifjuságnak a tudományos képzésre nyujtott ösztön, annál inkább érezhetővé válik, hasonló felsőbb tanintézet szüksége az ország azon részére nézve, mely egyfelől térbeli közelség, másfelől nyelvi viszonyok által vonatva, az ugyis maholnap túlnépesedő budapesti egyetem helyett a bécsi, sőt más külföldi egyetemeket is keresi föl.

Nemzeti képzést nyujtani az ország északnyugati eme része ifjuságának is, s így azt is, a mennyiben a magasb tudományos pályára lép, a hazához kötni s életpályáján a hazában és hazának megtartani: e cél lebegett előttem már akkor, midőn a pozsonyi kir. jogakademiát némely bölcsészeti tanszökekkel kiegészítve, a jogi mellett egyzerszemsind bölcsészeti karrá átalakítani elhatároztam s ez átalakítás életbe léptetését tényleg meg is kezdettem.

De a kitűzött célt ezzel nem elérve, még megközeleltve sem látom, s minél inkább meg vagyok annak fontosságáról és helyességéről győződve, annál kevésbé akarok annak valóztatásában féluton megállani.

Rendre-rendre, lépcsőről-lépésre, teljes tudományegyetemet létesíteni Pozsonyban, az országnak Budapest után erre leghívatottabb városában s így legalkalmasb pontján: ez a cél lebeg előttem s ennek valóztatása komoly elhatározásom. Számítok ebben az ország törvényhozásának, a súlyos pénzügyi helyzet mellett is, a tudományos s általában a közmívelődési érdekek fontosságától áthatott voltára; számítok magára Pozsony városára és az érdekeit összes tényezőkre annyiban, hogy e cél megvalósítását, a hatáskörükbe eső minden módon és eszközökkel, megkönnyítendik.

Egy nagyobb szerű tanintézet felállításának legnagyobb nehézségei közt első sorban áll az alkalmas helyiségek kérdése. Pozsony azonban, egy egyetem elhelyezésére alkalmas vagy átídomítható épületeknek nincs híjával. S míg egyfelől az ott már fennálló jogi- és bölcsészeti kar, a berendezett országos kórház és bábatanoda, megannyi elemeit képeznék a felállítandó teljes egyetemnek, másfelől: oly épületek is vannak, melyek szükséges helyiségekül számításba vehetők volnának.

Fölkérem azért Méltóságodat, hogy a város és vidék legtekinélyesebb és legbefolyásosabb egyéniségeit értekezletre gyűjtve maga köré; egy Pozsony sz. kir. városában fokozatosan létesítendő magyar tud. egyetem eszméjét előttünk megpendíteni s annak elhelyezése, és az e végből igénybe vehető helyiségek tárgyában velök eszmét cserélni, s nézeteiket velem, alkalmas időben, közleni sziveskedjék.

A felállítandó tud. egyetem érdekében Pozsony város közgyűlése dr. Neisziedler következő indítványát fogadta el: „Mintán a Pozsonyban létesítendő egyetem munkálatai számára egy állandó központot kell teremteni és az eszme megvalósításához a városi közgyűlés körén kívül álló erőket és eszközöket is meg kell nyernünk; következő indítványt vagyok bátor elfogadásra ajánlani: „Küldjön ki a közgyűlés kebeléből egy enquette bizottságot, mely jogosítva legyen a főispán által meghívott más tagokkal közösen tanácskozni és a Pozsonyban felállítandó egyetem érdekében terjesztendő kérdések fölött tanácskozni, továbbá a közgyűlés nevében kijelenteni, hogy a város az egyetem fölállításához anyagi áldozattal is kész járulni; végre fölhatalmazzuk arra is, hogy Magyarország primásához egy küldöttséget menesszen a primási palota kegyes átengedése végett.“